

**TEMBUNG WACAKA WONTEN ING CERKAK
INGKANG KAPACAK ING RUBRIK MEKAR SARI
ARIWARTI KEDAULATAN RAKYAT 2013**

SKRIPSI

Kaaturaken dhateng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
minangka Jejangkeping Pandadaran
Anggayuh Gelar Sarjana Pendidikan

dening

Anisa Rizky Nur Rohmah

NIM 10205241015

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
JUNI 2014**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan “*Tembung Wacaka wonten ing Cerkak ingkang Kapacak ing Rubrik Mekar Sari Ariwarti Kedaulatan Rakyat 2013*” menika sampun pikantuk palilah dening pembimbing kangge dipunuji.

Yogyakarta, 9 Juni 2014

Dosen Pembimbing

Dra. Siti Mulyani, M.Hum.

NIP. 19620729 198703 2 002

PANGESAHAN

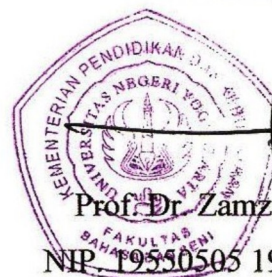
Skripsi kanthi irah-irahan *Tembung Wacaka wonten ing Cerkak ingkang Kapacak ing Rubrik Mekar Sari Ariwarti Kedaulatan Rakyat 2013* menika sampun kauji wonten ing sangajengipun Dewan Penguji rikala tanggal 2 Juli 2014 saha katetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Nama	Jabatan	Tapak asma	Tanggal
Dr. Suwardi, M.Hum.	Ketua Penguji		14 Juli 2014
Sri Hertanti Wulan, M.Hum.	Sekretaris Penguji		16 Juli 2014
Drs. Mulyana M.Hum.	Penguji I		19 Juli 2014
Dra. Siti Mulyani, M.Hum	Penguji II		19 Juli 2014

Yogyakarta, 16 Juli 2014

Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.
NIP. 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma wonten ing ngandhap menika, kula:

Nama : Anisa Rizky Nur Rohmah
NIM : 10205241015
Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa
Fakultas : Bahasa dan Seni

ngandharaken bilih skripsi menika asil panaliten kula piyambak. Samangertos kula, wosing skripsi menika beda kaliyan skripsi ingkang sinerat dening priyantun sanesipun, kejawi perangan tartamtu ingkang kula ginakaken minangka sarana dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan skripsi ingkang limrah.

Seratan wonten ing wedharan menika kaserat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukti bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula pribadhi.

Yogyakarta, Juni 2014

Panyerat,

Anisa Rizky Nur Rohmah

SESANTI

Maka nikmat Tuhanmu yang manakah yang kamu dustakan?

(Q.S Ar-Rahman)

Narima ing pandum tanpa ninggal istiyar lan tansah ngonjukaken sukur

(Panyerat)

PISUNGSUNG

Raos sukur “*Alhamdulillahirabbil’aalamiin*” konjuk dhumateng ngarsanipun Gusti Allah S.W.T ingkang tansah paring nikmat saha rahmatipun dhateng sadaya titah satemah skripsi menika saged paripurna. Skripsi kanthi irah-irahan “*Tembung Wacaka wonten ing Cerkak ingkang Kapacak ing Rubrik Mekar Sari Ariwarti Kedaulatan Rakyat 2013*” menika minangka pisungsung kula dhateng Ibu kula Suratinah, Bapak kula Sujadi, saha raka kula Muhammad Arief Agus Riyanto ingkang tansah paring panjurung kanthi raos sih ingkang tanpa upami.

PRAWACANA

Puji sukur konjuk dhumateng ngarsanipun Allah SWT awit sampun paring nikmat saha rahmat satemah skripsi kanthi irah-irahan “*Tembung Wacaka wonten ing Cerkak ingkang Kapacak ing Rubrik Mekar Sari Ariwanti Kedaulatan Rakyat 2013*” sampun paripurna anggenipun nyerat. Skripsi menika minangka salah satunggaling sarat nggayuh gelar Sarjana Pendidikan.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng sadaya *pihak* ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun awit saking purwa dumugi paripurnaning skripsi menika. Kanthi raos ingkang tulus panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmad Wahab, M.Pd., M.A., minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wekdal sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd., minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula damel skripsi menika.
3. Bapak Dr. Suwardi, M.Hum., minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring idi kangge nindakaken panaliten menika.
4. Ibu Siti Mulyani, M.Hum., minangka Pembimbing ingkang sampun kersa paring bimbingan, piwulang, saha panjurung kanthi wicaksana satemah skripsi menika saged dipunpungkasi kanthi sae.
5. Bapak Dr. Sutrisna Wibawa, M.Pd., minangka Dosen Penasehat Akademik ingkang sampun paring pitutur ing sadangunipun kuliah.
6. Bapak-Ibu dosen Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring mawarni-warni kawruh, piwulang saha pitutur ingkang murakabi dhateng panyerat.
7. *Staf* administrasi Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya pambiyantunipun.

8. *Petugas Perpustakaan Kedaulatan Rakyat* ingkang sampun paring idi dhateng panyerat kangge nindakaken *dokumentasi* cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
9. Tiyang sepuh kekalih saha raka awit sadaya pandonga, panjurung saha sih tresnanipun.
10. Baktya Tri Setiono ingkang tansah suka panjurung saha pambiyantunipun satemah skripsi menika saged maujud.
11. Andri, Intan, Ratna, Okta saha sedaya kanca-kanca Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah *angkatan* 2010 mliginipun kelas A (JAKA) ingkang sampun suka panjurung anggen kula nyerat skripsi menika.
12. Uyung, Nana, Eng, Fitri, Afina, Ira, saha Shifa ingkang tansah nyengkuyung satemah saged tatag teteg saha tutug ngantos paripurnaning skripsi menika.
13. Sedaya *pihak* ingkang boten saged kula sebutaken sedaya, ingkang sampun paring pambiyantu, panjurung, saha pandonga satemah skripsi menika saged paripurna.

Panyerat rumaos bilih skripsi menika taksih tebih saking kasampurnan, pramila panyaruwe saha pamrayogi ingkang tumuju murih langkung sae, jangkep, saha sampurnaning skripsi menika, tansah katampi kanthi suka renaning penggalih saha agunging panuwun.

Wasana, kanthi raos andhap asor panyerat sampun mungkasi anggenipun nyerat *karya ilmiah* menika sinaosa dereng sampurna. Ananging, panyerat saestu gadhah pangajab mugi-mugi skripsi menika saged murakabi dhateng sedayanipun.

Yogyakarta, Juni 2014

Panyerat,

Anisa Rizky Nur Rohmah

PRATELAN ISI

Kaca

IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
PRATELAN ISI	ix
PRATELAN TABEL	xii
PRATELAN LAMPIRAN	xiii
PRATELAN CEKAKAN	xiv
SARINING PANALITEN	xvi
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Undheraning Prekawis	4
C. Watesaning Prekawis	5
D. Wosing Prekawis	6
E. Ancasing Panaliten	6
F. Paedahing Panaliten	7
G. Pangertosan	7
BAB II GEGARAN TEORI	9
A. Andharan Teori	9
1. Pangertosan <i>Morfologi</i>	9
2. <i>Proses Morfologi</i>	10
a. Pangertosan <i>Morfem</i>	12

b. Pangertosan Tembung	13
a) Tembung Aran.....	14
b) Tembung Kriya.....	14
c) Tembung Kaanan.....	14
d) Tembung Katrangan.....	15
e) Tembung Sesulih	15
f) Tembung Wilangan.....	16
g) Tembung Panggandheng.....	17
h) Tembung Ancer-ancer.....	17
i) Tembung Panyilang	17
j) Tembung Panguwuh	18
3. Wuwuhan (<i>Afiksasi</i>)	18
a. Ater-ater	19
b. Seselan	23
c. Panambang.....	24
d. Wuwuhan Sesarengan.....	25
4. Tembung Wacaka.....	30
a. Bawa Wacaka.....	30
b. Daya Wacaka.....	31
c. Kriya Wacaka.....	32
d. Karana Wacaka.....	34
5. Cerkak.....	35
B. Panaliten ingkang Gayut	36
C. Nalaring Pikir.....	37

BAB III CARA PANALITEN	39
A. Jinising Panaliten	39
B. <i>Data saha Sumber Data</i>	39
C. Cara Ngempalaken <i>Data</i>	40
D. Pirantining Panaliten	41

E. Cara Nganalisis <i>Data</i>	42
F. Cara Ngesahaken <i>Data</i>	43
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN	45
A. Asiling Panaliten	45
B. Pirembagan	51
1. Bawa Wacaka	51
a. Bawa Wacaka kanthi Tembung Aran minangka Lingganipun ..	52
b. Bawa Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun	56
2. Daya Wacaka	60
a. Daya Wacaka kanthi Tembung Aran minangka Lingganipun ..	61
b. Daya Wacaka kanthi Tembung Kriya minangka Lingganipun ..	63
c. Daya Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun	67
d. Daya Wacaka kanthi Prakategorial minangka Lingganipun	71
3. Kriya Wacaka	73
4. Karana Wacaka	81
a. Karana Wacaka ingkang Kadhapuk saking Tembung Kriya Tanduk ingkang Karaketan Wuwuhan Sesarengan {pa-/an} ..	82
b. Karana Wacaka ingkang Kadhapuk saking Tembung Lingga ingkang Karaketan Wuwuhan Sesarengan {paN/-an}	84
BAB V PANUTUP	86
A. Dudutan	86
B. <i>Implikasi</i>	88
C. Pamrayogi	88
KAPUSTAKAN	90
LAMPIRAN	92

PRATELAN TABEL

	Kaca
<i>Tabel 1</i> : <i>Format Tabel Kertu Data</i>	38
<i>Tabel 2</i> : <i>Format Tabel Data</i>	40
<i>Tabel 3</i> : Jinising wacaka, pandhapuking wacaka, jinising lingganipun wacaka, saha tegesing wacaka	42

PRATELAN LAMPIRAN

	Kaca
Lampiran : Analisis Data Tembung Wacaka wonten ing Cerkak ingkang Kapacak ing Rubrik Mekar Sari Ariwarti Kedaulatan Rakyat	89

PRATELAN CEKAKAN

A	: Anakku...
At	: Ati
BL	: Berkah Lebaran
BL	: Bius Lokal
CMA	: Crita Minggu Awan
DG	: Dhuh Gusti
DK	: Dadi Kurban
DP	: Dlingo Pareden
DWP	: Dhanyang Wukir Pralaya
GM	: Gunung Mijil
GUKD	: Golek Uceng Kelangan Deleg
IN	: Ider Nem
J	: Jala
KA	: Kadhone Atika
KB	: Kali Bubar
KOOK	: Kaya Orong-Orong Kepidak
KR	: Kedaulatan Rakyat
KS	: Kothak Saran
LS	: Ledhek Srigenter
MaPa	: Mama Papa
MeP	: Megar Payung
MP	: Mukjijat Paskah
MS	: Mumet Sirahku
NLPJ	: Ngoyak Pat Likur Jam
NPU	: Nunggu Pengumuman UN
NRAP	: Ngrantu Rembulan ana Pangkon
NSA	: Nalika Srengenge Angslup
P	: Pepesthen

PM : Pakdhe Magister
R : Reuni
S : Sumpil
SI : Sasedane Ibu
SL : Setu Legi
St : Stroke
STKP : Sugeng Tindak Kakak Pembina
T : Tukang
TNU : Tukon Nyirep Udan
W : Wredhatama
WA : Wesi Aji

**TEMBUNG WACAKA WONTEN ING CERKAK
INGKANG KAPACAK ING RUBRIK MEKAR SARI
ARIWARTI KEDAULATAN RAKYAT 2013**

**Dening Anisa Rizky Nur Rohmah
NIM 10205241015**

SARINING PANALITEN

Ancasing panaliten menika ngandharaken perkawis wacaka. Perkawis menika arupi jinising wacaka, padhapuking wacaka, jinising tembung lingga ingkang kadhapuk dados wacaka saha tegesing wacaka wonten ing cerkak kapacak ing *rubrik Mekar Sari*.

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. *Data* wonten panaliten menika tembung ingkang kalebet wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing *rubrik Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* taun 2013. *Data* kapanggihaken kanthi *teknik* maos saha nyerat ingkang salajengipun dipunlebetaken wonten ing kertu *data* saperlu dipunanalisis kanthi *deksriptif*. Caranipun ngesahaken *data* lumantar *validitas* (*triangulasi teori, konteks*) saha *reliabilitas*.

Panaliten menika nedahaken bilih: 1) bawa wacaka kadhapuk saking tembung lingga karaketan wuwuhan sesarengan {ka/an}. Jinising lingga: (a) tembung aran saha (b) tembung kaanan. Tegesing bawa wacaka menika panggenan utawi wewengkon saha ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran. Salajengipun 2) daya wacaka kadhapuk saking tembung lingga karaketan ater-ater {pa-}. Jinising lingga: (a) tembung aran, (b) tembung kriya, (c) tembung kaanan, saha (d) tembung prakategorial. Tegesing daya wacaka menika panggenan ingkang kasebut ing lingganipun, minangka lesan, saha mangsa. Lajeng 3) kriya wacaka kadhapuk saking tembung kriya tanduk karaketan ater-ater {pa-}. Tegesing kriya wacaka menika patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, saha piranti utawi srana. Ingkang pungkasan 4) karana wacaka kadhapuk saking: (a) tembung kriya tanduk karaketan wuwuhan sesarengan {pa/-an}, saha (b) tembung lingga kaanan karaketan wuwuhan sesarengan {paN/-an}. Tegesing karana wacaka menika piranti utawi srana.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Masyarakat Jawi mliginipun ingkang dunung wonten ing wewengkon Yogyakarta saha Jawa Tengah ngginakaken basa Jawi kangge pirembagan wonten ing gesang padintenanipun. Basa Jawi menika minangka *media* kangge medharaken pamanggih utawi paring pitutur dhateng priyantun sanes supados saged nuwuhaken raos gotong royong saha pangertosan antawisipun ingkang sami pirembagan. Priyantun menika menawi ngendika dhateng priyantun sanes tamtu kemawon ngginakaken basa ingkang cetha, saengga priyantun ingkang dipunjak pirembagan pirsabab ingkang dipunrembag.

Basa ingkang dipunginakaken kangge pirembagan menika awujud reroncening tembung-tembung. Tembung-tembung menika wonten kathah jinis saha wujudipun, ing antawisipun tembung-tembung ingkang awujud tembung andhahan. Tembung andhahan menika tembung ingkang owah saking lingganipun amargi *proses morfologi* ingkang dipunsebut ngrimbag. Ngrimbag menika wonten maneka warna, salah satunggalipun inggih menika paring wuwuhan utawi *afiksasi*.

Afiksasi inggih menika ngraketaken *afiks* utawi wuwuhan dhateng tembung lingga. Salah satunggal wuwuhan inggih menika wuwuhan sesarengan utawi *konfiks*. Wuwuhan sesarengan inggih menika wuwuhan ingkang awujud ater-ater utawi seselan kaliyan panambang ingkang dipunwuwuhaken ing

tembung dhasar kanthi sesarengan. Dipunsebut wuwuhan sesarengan amargi menawi salah satunggal wuwuhan boten karaketaken, badhe ngrisak *nosi* utawi makna saking tembungipun. *Proses* wuwuhan sesarengan menika saged nuwuhaken ewahipun jinis tembung andhahan saking tembung lingga utawi tembung dhasaripun.

Tuladhanipun tembung andhahan mawi wuwuhan sesarengan inggih menika kabudayan. Tembung menika karimbag saking tembung dhasar ingkang awujud tembung lingga budaya ingkang pikantuk ater-ater {ka-} saha panambang {-an}. Tembung kabudayan gadhah teges babaring nalar-pambudining manungsa maujud kagunan, kapinteran, kawruh (Poerwadarminta, 1939:177). Tembung menika menawi karaketan ater-ater {ka-} kemawon saengga dados kabudaya, utawi karaketan panambang {-an} kemawon saengga dados budayan, tembung-tembung menika boten wonten tegesipun.

Tuladha sanes inggih menika tembung pamulangan. Tembung menika karimbag saking tembung dhasar ingkang awujud lingga andhahan inggih menika mulang, tembung mulang menika kalebet tembung tanduk, ingkang dipunwuwuhi ater-ater {pa-} saha panambang {-an}. Tembung pamulangan menika gadhah teges papan ingkang dipunangge memulang (Poerwadarminta, 1939:462). Tembung mulang, menawi karaketan ater-ater {pa-} kemawon saengga dados pamulang tegesipun priyantun ingkang mulang. Lajeng menawi karaketan panambang {-an} kemawon saengga dados mulangan, tembung menika boten wonten tegesipun.

Tembung-tembung mawi wuwuhan sesarengan wonten ing ngginggil menika kalebet tembung wacaka. Tembung kabudayan menika kalebet tembung wacaka ingkang jinisipun bawa wacaka. Wondene tembung pamulangan menika kalebet tembung wacaka ingkang jinisipun sarana wacaka. Jinising tembung wacaka sanesipun bawa wacaka saha sarana wacaka inggih menika daya wacaka saha kriya wacaka. Tembung wacaka menika boten namung dipunginakaken wonten ing pawicantenan, ananging ugi wonten ing basa seratan. Salah satunggaling seratan ingkang ngginakaken basa Jawi mliginipun tembung wacaka inggih menika cerkak utawi cerita cekak. Cerita cekak menika ngemu cariyos ingkang nedahaken gesangipun manungsa ing padintenanipun.

Panganggening tembung wacaka wonten ing cerkak menika saged ndadosaken seratan menika katingal langkung endah. Kaendahan menika dipuntingali saking wujuding tembung ingkang dipunrimbag dening panuturipun. Tuladhanipun *aspek* kaendahan saged dipunpirsani saking pangrimbaging tembung pamulangan. Tembung pamulangan menika badhe suka suraos langkung endah katimbang menawi panutur ngginakaken tembung sekolahan, sanadyan gadhah teges ingkang sami.

Cerkak ingkang ngginakaken basa Jawi mliginipun tembung wacaka menika antawisipun cerkak ingkang kapacak wonten ing *rubrik Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat*. Tuladhaning tembung wacaka ingkang kapanggihaken ing cerkak ingkang kapacak ing *rubrik Mekar Sari* saged dipunpirsani wonten ing pethikan menika.

Kacarita, pas dina ***pangrukti***, babagan dana beya disaguhi dening Srikandhi. (KR/200113/k21/SI/kol2/bar18)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pangrukti menika kalebet tembung wacaka. Tembung pangrukti kadhapuk saking tembung kriya tanduk ngrukti ingkang kawuwuhan ater-ater pa. Jinising tembung pangrukti menika tembung aran saha ateges patrap anggenipun ngrukti.

Tembung-tembung wacaka menika tembung ingkang sampun ewah saking tembung lingganipun amargi pangrimbaging tembung. Ewah-ewahan menika ugi badhe ngewahi teges saha jinising tembung andhahan ingkang kaasilaken. Pandhapuking tembung, ewah-ewahan jinis saha tegesing tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik *Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* menika ndadosaken perkawis ingkang narik kawigatosan kangge dipunteliti.

B. Undheraning Perkawis

Adhedhasar dhasaring panaliten, pramila saged dipuntemtokaken undheraning perkawis. Undheraning perkawis panaliten kados kababar ing ngandhap menika

1. Jinising tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
2. Pandhapuking tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
3. Jinising tembung lingga ingkang karimbag dados tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.

4. Tegesipun tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
5. Jinisipun tembung wacaka ingkang paling kathah dipunpanggiaken wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
6. Daya pangaribawa tembung-tembung wacaka dhateng ujaran wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.

C. Watesaning Perkawis

Adhedhasar undheraning perkawis, saged dipunpundhut watesaning perkawis panaliten. Watesaning perkawis panaliten kados ingkang kasebutaken ing ngandhap menika.

1. Jinising tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
2. Pandhapuking tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
3. Jinising tembung lingga ingkang karimbag dados tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
4. Tegesipun tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.

D. Wosing Perkawis

Adhedhasar dhasaring panaliten, undheraning perkawis saha watesaning perkawis, pramila saged dipunpundhut wosing perkawis saking panaliten menika. Wosing perkawis ing panaliten menika karantam makaten.

1. Menapa kemawon jinising tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari?
2. Kados pundi pandhapuking tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari?
3. Menapa kemawon jinising tembung lingga ingkang karimbag dados tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari?
4. Menapa tegesipun tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari?

E. Ancasing Panaliten

Saking wosing perkawis, ancasipun panaliten menika badhe njlentrehaken perkawis menika.

1. Ngandharaken jinising tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
2. Ngandharaken pandhapuking tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.
3. Ngandharaken jinising tembung lingga ingkang karimbag dados tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari.

4. Ngandharaken tegesing tembung-tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari?

F. Paedahing Panaliten

Panaliten menika gadhah kalih paedah, inggih menika paedah teoritis saha paedah praktis, kados wonten ing ngandhap menika:

1. Paedah *Teoritis*

Paedah *teoritis* saking panaliten menika saged dados *dokumentasi* minangka sumbang-sih tumrap pangrembakanipun ilmu basa, mliginipun ilmu *morfologi* kususipun tembung wacaka.

2. Paedah *Praktis*

- a. Asiling panaliten menika kaajab saged paring sumbang-sih dhateng piwulangan *morfologi* wonten ing pawiyatan minangka *ilmu terapan*, inggih menika minangka sumbangan *teori*.
- b. Asiling panaliten menika kaajab saged dados *acuan* dening panaliti sanes utawi panaliti salajengipun.

G. Pangertosan

Supados pamanggih ing antawisipun panyerat saha pamaos wonten ing panaliten menika jumbuh, pramila dipunandharaken pangertosan. Pangertosan awujud *istilah* ingkang dipunangge ing panaliten menika.

1. Tembung wacaka : tetembungan ingkang dumados saking proses afiksasi wonten ing basa Jawa ingkang kaperang dados sekawan, inggih menika

bawa wacaka, daya wacaka, kriya wacaka, karana wacaka. Tembung wacaka menika saged dipunpanggihaken wonten seratan abasa Jawa ingkang salah satunggalipun awujud cerkak.

2. Cerkak wonten ing rubrik *Mekar Sari* : inggih menika cerita cerkak abasa Jawi ingkang kapacak wonten ing rubrik *Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* taun 2013. Cerkak menika minangka *sumber data* kangge manggihaken tembung wacaka.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. Andharan Teori

1. Pangertosan *Morfologi*

Ramlan (1987:21) ngandharaken bilih *morfologi* menika peranganipun ilmu basa ingkang ngrembag utawi nyinau thek liweripun tembung sarta pangaribawanipun ewah-ewahing wujud tembung, ingkang awujud *fungsi gramatik* utawi *fungsi semantik*. Sarujuk kalihan pamanggihipun Ramlan ngengingi *morfologi* minangka ilmu basa ingkang ngrembag tembung, Mulyana (2011:5) lajeng paring pamanggih ugi bilih *morfologi* menika saking tembung basa Inggris “*morphology*”, ingkang tegesipun perangan saking ngilmu *linguistik* ingkang nyinau rantaman utawi perangan-peranganipun tembung kanthi *gramatikal*. Saking pamanggihipun Ramlan saha Mulyana wonten ing nginggil, saged dipunpundhut dudutan bilih morfologi inggih menika ngilmu ingkang ngrembak tembung saha pangaribawanipun ewah-ewahaning tembung.

Wonten ing basa Jawi, *morfologi* kasebut kanthi *istilah* titi tembung utawi tata tembung. Titi tembung menika ngandharaken sedaya bab tembung, ewahing teges amargi saking ewah-ewahan tembung menika, saha proses pangrimbaging tembung (Nurhayati, 2001:2). Proses pangrimbaging tembung menika ugi mangaribawani dhateng ewahing wujud tembung saha jinisipun.

2. *Proses Morfologi*

Ramlan (1987:51) ngandharaken bilih *proses morfologi* inggih menika proses pandhapuking tembung saking *satuan* sanes ingkang minangka wujud dhasaripun. Wondene Sudaryanto (1992:15) ngandharaken bilih *proses morfologi* menika proses ewah-ewahan tembung kanthi cara ingkang temata. Proses menika ngasilaken *komponen maknawi* enggal ing tembung asiling ewah-ewahan. Tembung enggal asiling ewah-ewahan menika dipunsebut *polimorfemis*. Sarujuk kaliyan pamanggihipun Ramlan kaliyan Sudaryanto, Samsuri (1998:190) ngandharaken bilih *proses morfologi* inggih menika cara kangge ngronce tembung kanthi nggayutaken *morfem* satunggal kalihan *morfem* sanesipun.

Saking pamanggih-pamanggih menika saged dipunpundhut dudutan bilih *proses morfologis* inggih menika *proses* ngewahi tembung kanthi cara nggayutaken satunggaling morfem satunggal kalihan morfem sanesipun ingkang minangka wujud dhasar. *Proses morfologi* menika badhe ngasilaken *komponen maknawi* enggal wonten ing tembung asiling ewah-ewahan.

Proses morfologis menika gadhah *keistimewaan*. Kaping pisan inggih menika ajeg caraning ewah-ewahan kanthi piranti ingkang sami. Kaping kalih inggih menika nuwuhaken *komponen maknawi* enggal ing tembung asiling ewah-ewahan amargi wontenipun unsur ingkang mujudaken tembung enggal utawi piranti ingkang ngewahi tembung asli. Ingkang pungkasan inggih menika tembung enggal asiling ewah-ewahan gadhah sipat polimorfemis amargi gadhah *unsur* langkung saking satunggal morfem (Sudaryanto, 1992:15).

Salah satunggaling tembung ingkang jangkep *keistimewaan* saking *proses morfologis*-ipun inggih menika tembung wacaka. Tembung wacaka menika ajeg caraning ewah-ewahan, ajeg maknaning tembung, saha tembung ingkang dipunasilaken awujud *polimorfemis*. Tembung wacaka kadhapuk saking *proses morfologis* ingkang dipunsebut wuwuhan.

Miturut Nurhayati (2012:11-12) *proses morfologi* wonten ing basa Jawi menika wonten wuwuhan, rangkep, camboran, saha *proses penggantian dalam*. Wuwuhan inggih menika *proses* paring wuwuhan dhateng wujud dhasar supados dados tembung enggal. Rangkep menika *proses* ngambali wujud asal utawi dhasar supados dados tembung enggal, tembung enggal menika lajeng dipunsebut tembung rangkep. Camboran inggih menika nggayutaken wujud dhasar utawi asal kaliyan wujud dhasar utawi asal ingkang sanes kangge ndadosaken morfem enggal. Salajengipun *proses penggantian dalam* inggih menika *proses* nggantos fonem wonten ing tembung ingkang ngrubah wujud saha makna wujud dhasaripun.

Tembung wacaka kalebet tembung andhahan ingkang kadhapuk saking wuwuhan. Wuwuhan inggih menika *proses* paring wuwuhan dhateng wujud dhasar supados dados tembung enggal. Wujud dhasar ingkang dipunmaksud inggih menika morfem utawi tembung. Tembung enggal asiling ewah-ewahan menika ugi badhe ewah jinis saha maknanipun saking wujud dhasaripun.

a. Pengertosan *Morfem*

Miturut Hocket (wonten ing Tarigan, 1985:6) *morfem* inggih menika *unsur* ingkang paling alit ingkang sampun gadhah teges. Teges ingkang dipunasilaken menika miturut ujaran ing satunggaling basa.

Sarujuk kaliyan Hocket bilih *morfem* menika *unsur* ingkang paling alit, Ramlan (1987:32) lajeng ngandharaken bilih *morfem* menika *satuan* gramatik ingkang paling alit saha boten gadhah *satuan* sanes minangka *unsur*-ipun. Saking pamanggih-pamanggih menika saged dipuntegesi bilih *morfem* inggih menika *satuan* basa ingkang paling alit ingkang ngemu teges miturut ujaran.

Mulyana (2011:9) ngandharaken bilih *morfem* menika dipunperang dados kalih, inggih menika morfem bebas saha morfem ikat. Andharanipun kados mekaten:

a) *Morfem Bebas*

Morfem bebas inggih menika *satuan* basa ingkang bebas. *Morfem bebas* menika saged madek piyambak saha gadhah teges leksikal ingkang cetha. Tuladhanipun *morfem bebas* abasa Jawi inggih menika *tuku*, *lunga*, *turu*, lsp.

b) *Morfem Ikat*

Morfem ikat inggih menika *satuan gramatik* ingkang boten gadhah daya leksikal kangge madek piyambak minangka wujud ingkang wetah. *Morfem ikat* menika kedah dipunraketaken dhateng *morfem bebas* supados gadhah teges. Tuladhanipun *morfem ikat* ing basa Jawi inggih menika {ke-}, {pa-}, {sa-}, {-an}, {-en}, lsp.

b. Pengertosan Tembung

Ramlan (1987:33) ngandharaken bilih tembung menika saged awujud *satuan gramatik*. Tegesipun minangka *satuan gramatik* tembung menika madeg saking satunggal utawi pinten-pinten *morfem*. Lajeng ugi dipunandharaken bilih ingkang dipunsebut tembung menika *satuan bebas* ingkang paling alit. Sarujuk kaliyan pamanggihipun Ramlan, Nurlina, dkk (2004:8) ugi ngandharaken bilih tembung menika *satuan* basa ingkang saged madeg piyambak, wujudipun saged *morfem tunggal* utawi awujud *gabungan morfem*.

Menawi Ramlan saha Nurlina sampun ngandharaken wujudipun tembung, Chaer (1994:162) lajeng ngandharaken ngengingi tegeing tembung. Tembung menika *satuan* basa ingkang gadhah satunggal teges, utawi *deretan* aksara ingkang kaapit dening kalih spasi saha gadhah satunggal teges. Tembung ugi dipunsebut *morfem bebas*.

Saking pamanggih-pamanggih ing nginggil saged dipuntegesi bilih tembung menika *satuan* basa ingkang wujudipun satunggal utawi pinten-pinten *morfem* ingkang gadhah satunggal teges.

Miturut Wibawa, dkk (2004:5-8), katitik saking jinisipun tembung menika saged kaperang dados sedasa. Jinisipun tembung inggih menika tembung aran, tembung kriya, tembung kaanan, tembung katrangan, tembung sesulih, tembung wilangan, tembung panggandheng, tembung ancer-ancer, tembung panyilah, saha tembung panguwuh.

a) Tembung Aran

Tembung aran inggih menika tembung ingkang mratelakaken namaning barang utawi menapa kemawon ingkang kaanggep barang ingkang maujud. Titikanipun tembung aran menika limrahipun saged sumambung kaliyan tembung sanes utawi wonten, saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten.

b) Tembung Kriya

Tembung kriya inggih menika tembung ingkang mratelakaken solah bawa utawi tandang damel. Titikanipun tembung kriya limrahipun saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun saha boten.

Tembung kriya kaperang dados kalih inggih menika tembung kriya tanduk saha tembung kriya tanggap. Tembung kriya tanduk inggih menika tembung kriya ingkang jejeripun dados paraga. Tembung kriya tanduk menika kadhapuk kanthi muwuhaken ater-ater anuswara ({m-}, {n-}, {ng-}, {ny-}). Tuladhanipun tembung mlumpat, nyapu, saha nginang.

Wondene tembung kriya tanggap inggih menika tembung kriya ingkang jejeripun dados sasaran. Titikanipun tembung kriya tanggap inggih menika saged rinaketan ater-ater tripurusa ({dak-}, {ko-}, {di-}), ater-ater {ka-}, ater-ater {ke-}, saha seselan {-in}. Tuladhanipun tembung dakwenehi, dipunserat, saha tinulis.

c) Tembung Kaanan

Tembung kaanan inggih menika tembung ingkang mratelakake kaanan utawi watak satunggaling barang utawi bab. Tembung kaanan menika kaperang dados sanga inggih menika watek, warni, ukuran, wujud, let, cara, raosing manah saha raosing indra (Mulyana, 2011:50). Titikanipun tembung kaanan limrahipun

saged dipunsambung kaliyan tembung langkung, radi, paling, sanget, dhewe(*paling*).

d) Tembung Katrangan

Tembung katrangan inggih menika tembung ingkang suka katrangan dhateng tembung sanesipun (umpaminipun tembung kriya, kaanan, aran, saha wilangan). Tuladha tembung katrangan inggih menika tembung badhe, boten, sampun, kantun, kemawon, pancen, saweg, saged, saha radi.

e) Tembung Sesulih

Tembung sesulih inggih menika tembung ingkang dipunginakaken minangka sesulihing tiyang, bab, barang utawi menapa kemawon ingkang kaanggep barang. Tembung sesulih saged kagolongaken dados sekawan, inggih menika tembung sesulih purusa, sesulih pandarbe, sesulih panuduh, saha sesulih pitaken.

1) Tembung Sesulih Purusa

Tembung sesulih purusa inggih menika tembung minangka sesulihing tiyang. Tembung sesulih purusa kaperang dados tiga, inggih menika: (a)ingkang sepisan inggih menika utama purusa (gegantosipun tiyang kapisan), kadosta tembung kawula, ingsun, aku, (b)ingkang kaping kalih inggih menika madyama purusa(gegantosipun tiyang kaping kalih), kadosta tembung sampeyan, panjenengan, kowe, saha sira, (c)ingkang kaping tiga inggih menika pratama purusa(gegantosipun tiyang kaping tiga), kadosta tembung dheweke, piyambakipun, saha dheke.

2) Tembung Sesulih Pandarbe

Tembung sesulih pandarbe inggih menika tembung minangka sesulihing barang darbe. Tuladhanipun tembung sesulih pandarbe inggih menika tembung ingkang pikantuk panambang {-ku}, panambang {-mu}, saha panambang {-e}. Kadosta tembung bukuku, bukumu, saha bukune.

3) Tembung Sesulih Panuduh

Tembung sesulih panuduh inggih menika tembung ingkang nedahaken dununging barang/nedahaken satunggaling bab. Tembung panuduh saged kabedakaken dados gangsal, inggih menika panuduh barang (kadosta iki, kuwi, kae, saha menika), panuduh papan (kadosta kene, kana, kono, saha mrika), panuduh bab (kadosta ngene, ngono, ngana, mangkene, saha mekaten), panuduh wekdal (kadosta mengko, mangke, saiki, mau, saha samenika), saha panuduh ukuran (kadosta samene, semono, semana, saha samanten).

4) Tembung Sesulih Pitaken

Tembung sesulih pitaken inggih menika tembung minangka sesulihing pitaken. Tuladhanipun tembung sapa, sinten, apa, sing endi, kepriye, kapan, pira, saha sepira.

f) Tembung Wilangan

Tembung wilangan inggih menika tembung ingkang mratelakaken gunggunging barang. Titikanipun tembung wilangan inggih menika saged dipunsambung kaliyan tembung aran saha saged dipunsambung kaliyan tembung mbaka saha tembung ping/kaping. Tembung wilangan kaperang dados sekawan, inggih menika: (a)ingkang sepisan tembung wilangan wetah, tuladhanipun

tembung satunggal, selangkung, saha satus, (b)kaping kalih tembung wilangan susun/*numeralia* tingkat, tuladhanipun tembung kapisan, saha kaping sepuluh, (c)kaping tiga tembung wilangan pecahan, tuladhanipun tembung telungprapat, saha siji telungprapat, saha (d)ingkang pungkasan tembung wilangan sadhengah, inggih menika tembung wilangan ingkang dereng dipunmangertosi gunggungipun, tuladhanipun tembung sethithik, saipit, sedaya, saha sajimpit.

g) Tembung Panggandheng

Tembung panggandheng inggih menika tembung ingkang kaginakaken kangge nggandheng tembung kaliyan tembung, *frase* kaliyan *frase* utawi *klausa* kaliyan *klausa*, saha ukara kaliyan ukara. Tuladhanipun wusana, kanthi, mangka, nganti, umpama, nalika, jalaran, menawi, kejaba, karo, senajan, saha yaiku.

h) Tembung Ancer-ancer

Inkang kawastanan tembung ancer-ancer inggih menika tembung ingkang ginanipun kangge ngancer-anceri papan utawi ngancer-aceri tembung aran. Tembung ancer-ancer menika titikanipun namung dipunsambung kaliyan tembung utawi *frase*. Tuladhanipun tembung ancer-ancer inggih menika marang, karo, nganggo, tumrap, wiwit, ing, karana, dumugi, nganggo, menyang, dumugi, karo, ing, karana, tumrap, saha wiwit.

i) Tembung Panyilah

Tembung panyilah inggih menika tembung ingkang kaginakaken kangge nyilahaken/mligekaken satunggaling patrap, barang utawi salah satunggaling bab. Tuladhanipun tembung si, sang, sri, ingkang, sang hyang, para. Dene tuladhanipun ing ukara inggih menika “Si Kancil bisa diapusi dening keyong.”

j) **Tembung Panguwuh**

Tembung panguwuh inggih menika tembung ingkang saged nggambaraken wedharing raos remen, kaget, kuciwa, kagelan, sisah, saha gumun. Tuladhanipun tembung hi, adhuh, e, wo, whu, here, adhuh, ha, lha, ah, o, wadhuh, ye, adhuh biyung, sokur, harataya, gandrik, Gusti Allah, iyung, hem, hara, saha tembung hus.

3. **Wuwuhan (*Afiksasi*)**

Samsuri (1980: 190) ngandharaken bilih *proses afiksasi/wuwuhan* menika ngraketaken wod-ing tembung kaliyan *afiks*. Ananging Ramlan (1987: 54) paring pamanggih bilih *proses afiksasi/wuwuhan* menika ngraketaken *afiks* dhateng satunggaling *satuan*, ingkang awujud *satuan tunggal* utawi awujud *satuan kompleks* kangge ndhapuk satunggaling tembung. Saengga *proses afiksasi/wuwuhan* menika *proses* ndhapuk satunggaling tembung kanthi ngraketaken *afiks* dhateng satunggaling *satuan* ingkang awujud *satuan tunggal* utawi awujud *satuan kompleks*, boten namung wod-ing tembung kemawon.

Mulyana (2011: 13- 22) ngandharaken *proses afiksasi/wuwuhan* menika kaperang dados sekawan, inggih menika ater-ater, seselan, panambang, saha wuwuhan sesarengan. Ater-ater inggih menika nggayutaken *afiks* ingkang awujud ater-ater dhateng satunggaling wujud dhasar. Seselan inggih menika proses ngraketaken *afiks* ingkang awujud sisipan wonten ing tengahing wujud dhasar. Panambang inggih menika ngraketaken *afiks* ingkang awujud panambang dhateng wujud dhasar. Wondene wuwuhan sesarengan inggih menika *proses* ngraketaken

afiks ingkang awujud ater-ater utawi seselan sesarengan kaliyan panambang dhateng tembung lingga. Nurhayati (2001:13-37) sampun mahyakaken pandhapuking tembung andhahan kanthi wuwuhan kados andharan menika.

a. Ater-ater

Ater-ater/*prefiks/awalan* inggih menika wuwuhan ingkang dunungipun wonten sangajenging tembung lingga lan panyeratanipun rumaket kaliyan lingganipun. Ater-ater ing basa Jawi antawisipun ater-ater anuswara (*{N-}*: *{m-}*, *{n-}*, *{ny-}*, *{ng-}*), tripurusa (*{dak-}/{tak-}*, *{ko-}*, *{di-}*), *{ka-}*, *{ke-}*, *{ma-}*, *{mer-}*, *{kuma-}*, *{kami-}*, *{kapi-}*, *{a-}/{aN-}*, *{sa-}*, *{pa-}/{paN-}*, *{pi-}*, *{pra-}*, *{pating-}*, *{para-}*, *{mara-}*, saha *{mak-}*.

Ater-ater anuswara *{N-}* *fungsi*-nipun ndhapuk tembung kriya, tegesipun ngewahi jinising tembung lingga saengga dados tembung kriya tanduk. Wujudipun ater-ater anuswara inggih menika *{m-}*, *{n-}*, *{ng-}*, saha *{ny-}*. Tuladha panganggening ater-ater anuswara inggih menika wonten ing tembung ngedol, ndelok, mbobol, nyucuk. Tembung ngedol menika menika jinisipun tembung kriya tanduk. Tembung ngedol kadhapuk saking tembung lingga edol ingkang jinisipun tembung *prakategorial*, dipunwuwuhi ater-ater *{ng-}* saengga dados ngedol. Mekaten ugi tembung ndelok, mbobol saha nyucuk. Tembung-tembung menika jinisipun tembung kriya tanduk ingkang dipunrimbag saking tembung lingga ingkang jinisipun tembung *prakategorial* delok, tembung kaanan bobol, saha tembung aran cucuk.

Ater-ater tripurusa *fungsi*-nipun ndhapuk tembung kriya tanggap, tegesipun ngewahi jinising tembung lingga saengga dados tembung kriya tanggap.

Wujudipun ater-ater tripurusa inggih menika {dak-}, {kok-}, saha {di-}. Tuladha panganggening ater-ater tripurusa inggih menika wonten ing tembung daktuku, koktulis, saha diwulang. Tembung-tembung menika asalipun saking tembung lingga ingkang jinisipun tembung kriya tuku, saha tembung *prakategorial* tulis saha wulang ingkang dipunwuwuhi ater-ater {dak-}, {kok-}, saha {di-} saengga dados daktuku, koktulis, saha diwulang ingkang jinisipun ewah dados tembung kriya tanggap.

Salajengipun ater-ater ingkang ndhapuk tembung dados tembung tanggap sanesipun ater-ater tripurusa inggih menika ater-ater {ka-} saha {ke-}. Ater-ater {ka-} menika dipunginakaken menawi dipunseja anggenipun nindakaken. Tuladha panganggenipun inggih menika wonten ing tembung kaserat. Tembung kaserat menika kadhapuk saking tembung aran serat ingkang dipunwuwuhi ater-ater {ka-} saengga dados tembung kaserat ingkang jinisipun kriya tanggap. Wondene ater-ater {ke-} menika dipunginakaken menawi boten dipunseja anggenipun nindakaken. Tuladhanipun wonten ing tembung kejupuk. Tembung kejupuk menika asalipun saking tembung *prakategorial* jupuk ingkang dipunwuwuhi ater-ater {ke-} saengga dados tembung kejupuk ingkang jinisipun kriya tanggap.

Ater-ater {ma-} saha {mer-} uga ndhapuk tembung lingga dados tembung andhahan awujud tembung kriya. Tembung ingkang ngginakaken ater-ater {ma-} saha {mer-} menika kawates sanget. Tembung-tembung tartamtu kemawon ingkang saged karaketan ater-ater {ma-} saha {mer-}. Tuladhanipun tembung guru ingkang jinisipun tembung aran lajeng dipunwuwuhi ater-ater

{ma-} saengga dados maguru. Tembung maguru menika jinisipun kriya. Mekaten ugi wonten ing tembung dhayoh ingkang jinisipun tembung aran lajeng dipunwuwuhi ater-ater {mer-} saengga dados merdhayoh. Tembung merdhayoh menika jinisipun tembung kriya.

Ater-ater sanesipun inggih menika {kuma-}, {kami-}, {kapi-} ingkang ndhapuk tembung andhahan dados tembung kriya. Ananging panganggening ater-ater {kami-} dipunbarengi dening panambang {-en}. Tuladha panganggenipun inggih menika wonten ing tembung kumawani, kapingung, saha kamisesegen. Tembung kumawani kadhapuk saking tembung kaanan wani dipunwuwuhi ater-ater {kuma-} saengga dados kumawani ingkang jinisipun tembung kriya. Mekaten ugi tembung kapingung, kadhapuk saking tembung lingga rungung ingkang jinisipun tembung *prakategorial*, pikantuk ater-ater {kapi-} saengga dados kapingung ingkang jinisipun tembung kriya. Lajeng tembung kamisesegen, menika tembung andhahan ingkang jinisipun tembung kriya saking pandhapuking tembung lingga seseg ingkang jinisipun tembung kaanan dipunwuwuhi ater-ater {kami-} saha panambang {-en}.

Ater-ater {a-} saha {aN-} menika biasanipun rumaket dhateng wod saha lingga. Menawi rumaket dhateng wod, ater-ater {a-} menika lajeng ndhapuk wod dados lingga. Tuladha panganggenipun inggih menika wonten ing tembung adus saha ambyur. Tembung adus menika kadhapuk saking wod dus ingkang pikantuk ater-ater {a-}. Mekaten ugi tembung ambyur ingkang kadhapuk saking wod byur ingkang pikantuk ater-ater {aN-}.

Ater-ater {sa-} ndhapuk tembung lingga dados tembung andhahan ingkang jinisipun tembung wilangan. Tuladha panganggenipun wonten ing tembung sakranjang. Tembung menika kadhapuk saking tembung lingga kranjang ingkang jinisipun tembung aran. Tembung kranjang lajeng karaketan ater-ater {sa-} saengga dados tembung sakranjang. Tembung sakranjang menika jinisipun tembung wilangan.

Ater-ater salajengipun inggih menika {pa-}, {pi-}, saha {pra-}. Menawi ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-} menika tembung tanduk, lajeng ewah dados {paN-}, pramila badhe ndadosaken tembung andhahanipun dados tembung aran (*nomina*) utawi tembung kaanan (*adjektiva*). Tuladha panganggenipun kados wonten ing tembung pawarta, piwales, pralambang, saha panampa. Tembung pawarta menika kadhapuk saking tembung warta ingkang pikantuk ater-ater {pa-}. Tembung lingga warta saha tembung andhahan pawarta, kalih-kalihipun jiniisipun tembung aran. Wondene tembung pralambang saha panampa menika jinisipun tembung kaanan.

Tembung ingkang kaasilaken saking pandhapuking ater-ater {pan-} lajeng asring dipungabung malih kaliyan morfem {pating}. Morfem {pating} menika wonten ingkang nglebetaken dhateng ater-ater, wonten ingkang boten, amargi menawi dipunpirsani saking wujudipun morfem menika kalebet morfem pradhasar. Tuladhanipun tembung pating pancolot.

Gayut kaliyan teori wonten ing nginggil, miturut Antunsuhono (1956:35) tembung lingga andhahan ingkang pikantuk ater-ater {pa-} menika dipunwastani **kriya wacaka**. Kriya wacaka menika wujudipun inggih menika: {pa-} + tanduk;

tembung tanduk pikantuk ater {pa-}. Tembung tanduk inggih menika tembung lingga andhahan utawi tembung lingga ingkang sampun kawuwuhan ater-ater anuswara. Tuladhanipun: tembung tanduk ngrakit pikantuk ater-ater {pa-} dados pangrakit.

Ater-ater salajengipun inggih menika ater-ater {para-}, {mara-}, saha {mak-}. Tuladha panganggenipun kados wonten ing tembung padu ingkang pikantuk ater-ater {para-} saengga dados tembung parapadu, lajeng tembung tuwa ingkang pikantuk ater-ater {mara-} saengga dados maratuwa saha tembung klepat ingkang pikantuk ater-ater klepat saengga dados tembung makklepat.

Wonten ing tataran basa krama, ater- ater {dak-} ewah dados kula, ater- ater {kok-} ewah dados panjenengan, saha ater-ater {di-} ewah dados {dipun-}. Ananging kula saha panjenengan menika boten kalebet ater-ater, amargi saking wujudipun kula saha panjenengan menika kalebet tembung.

b. Seselan

Seselan/*infiks/sisipan*/ inggih menika wuwuhan ingkang dumunung ing satengahing tembung lingga. Seselan ing basa Jawi antawisipun {-um-}, {-in-}, {-er-}, saha {-el-}. Seselan {-in-} ugi dipunwastani tanggap na amargi menawi karaketaken dhateng tembung lingga, tembung andhahanipun dados tembung kriya tanggap. Tuladhanipun wonten ing tembung sinebut. Tembung sinebut menika kadhapuk saking tembung lingga sebut ingkang jinisipun tembung *prakategorial* dipunwuwuhi seselan {-in-} saengga dados tembung sinebut ingkang jinisipun tembung kriya tanggap.

Seselan {-um-} ugi dipunwastani bawa ma amargi menawi karaketaken dhateng tembung apurwa *vocal*, seselan {-um-} ewah dados {m-}, saha dunungipun wonten sangajeng lingganipun. Tuladhanipun wonten ing tembung matur. Tembung matur menika kadhapuk saking tembung *prakategorial* atur ingkang pikantuk seselan {-um-}. Amargi tembung atur menika aksara sepisan menika *vocal*, pramila seselan {-um-} lajeng dumunung wonten ngajenging tembung saha ewah dados {m-}, saengga tembung atur ingkang dipunwuwuhi seselan -um- menika dados tembung matur.

Seselan {-er-} ugi kadhang kala ewah dados {-r-}, mekaten ugi seselan {-el-} kadhang kala ewah dados {-l-}. Tuladhanipun wonten ing tembung krelip saha tliti. Tembung krelip menika kadhapuk saking tembung kelip ingkang dipunwuwuhi seselan {-er-} saengga dados tembung kerelip. Tembung kerelip menika wonten ing panganggenipun lajeng ewah dados tembung krelip. Mekaten ugi wonten ing tembung tliti. Tembung tliti menika kadhapuk saking tembung titi ingkang dipunwuwuhi seselan {-el-} saengga dados teliti. Tembung teliti menika wonten ing panganggenipun lajeng ewah dados tembung tliti.

c. Panambang

Panambang/*sufiks/akhiran* inggih menika wuwuhan ingkang mapanipun wonten ing sawingkinging lingga saha anggenipun nyerat dipunsambung kaliyan lingganipun utawi kagandheng kaliyan tembung lingga. Panambang ing basa Jawi kadosta: {-i}, {-a}, {-e}, {-en}, {-an}, {-ana}, {-ake}. Panambang menika biasanipun ndhapuk tembung kriya. Tegesipun tembung lingga ingkang karaketan panambang lajeng ewah dados tembung

andhahan ingkang jinisipun tembung kriya. Tuladhanipun ingkang ewah dados tembung kriya kados ing tembung tutupi, tangia, jawilna, tulungana, srebetane, saha gawakake.

Sasanesipun gadhah *fungsi* ndhapuk dados tembung kriya, panambang {-an} menika biasanipun ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung aran. Tuladhanipun wonten ing tembung jogedan. Mekaten ugi panambang {-e} ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung kaanan utawi katrangan. Tuladhanipun wonten ing tembung resike. Beda malih kaliyan panambang {-i} saha {-ake}. Panambang menika langkung asring muwuhi tembung lingga sesarengan kaliyan wuwuhan sanes. Tuladhanipun wonten ing tembung diresiki saha takgawakake. Wonten ing tataran basa krama, panambang {-ake} ewah dados {-aken} saha panambang {-e} ewah dados {-ipun}.

d. Wuwuhan Sesarengan

Wuwuhan sesarengan inggih menika wuwuhan ingkang awujud ater-ater utawi seselan ingkang kawuwuhaken sesarengan kaliyan panambang. Wuwuhan sesarengan wonten ing basa Jawi antawisipun {ka-/an}, {ke-/an}, {N-/i}, {N-/ake}, {N-/ana}, {paN-/e}, {paN-/an}, {pa-/an}, {pi-/an}, {pi-/e}, {pra-/an}, {tak-/ane}, {tak-/e}, {tak-/i}, {tak-/na}, {tak-/ana}, {tak-/a}, {kok-/I}, {kok-/ake}, {kok-/na}, {kok-/ana}, {di-/i}, {di-/ake}, {kami-/en}, {kami-/an}, saha {sa-/e}. Menawi salah satunggal saking wuwuhan ingkang awujud ater-ater utawi ingkang awujud panambang boten karaketaken, badhe ngrisak *struktur* saha tegesipun.

Wuwuhan sesarengan {ka/-an} gadhah *fungsi* kangge ndhapuk tembung lingga dados tembung aran saha tembung kriya tanggap. Tuladhanipun tembung kabutuhan. Tembung kabutuhan menika kadhapuk saking tembung lingga butuh ingkang jinisipun tembung kaanan dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {ka/-an} saengga ewah dados tembung kabutuhan. Tembung kabutuhan menika jinisipun tembung aran. Wondene tembung kaparingan kadhapuk saking tembung lingga paring ingkang jinisipun tembung kriya ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {ka/-an}. Tembung kaparingan menika jinisipun tembung kriya tanggap.

Gayut kaliyan teori wonten nginggil, miturut Antunshono (1956:34), tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka/-an} dipunwastani **bawa wacaka**. Tembung bawa wacaka inggih menika tembung andhahan saking pandhapuking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka/-an}. Wujudipun bawa wacaka inggih menika lingga + {ka/-an}; tembung lingga dipunraketi wuwuhan sesarengan {ka/-an}. Jinising bawa wacaka menika tembung aran.

Wuwuhan sesarengan ingkang salajengipun inggih menika wuwuhan sesarengan {ke/-an}. Wuwuhan sesarengan {ke/-an} gadhah *fungsi* ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung kriya tanggap. Tuladhanipun wonten ing tembung kelaran. Tembung kelaran kadhapuk saking tembung lingga kaanan lara ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {ke/-an} saengga dados tembung kelaran. Tembung kelaran menika jinisipun tembung kriya tanggap.

Wuwuhan sesarengan {ke/-en} gadhah *fungsi* dhapak tembung andhahan dados awujud tembung kaanan. Tuladhanipun wonten ing tembung kekuningen. Tembung kekuningen kadhapuk saking tembung lingga aran kuning ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {ke/-en} saengga dados kekuningen. Tembung kekuningen menika jinisipun tembung kaanan.

Wuwuhan sesarengan {N/-i}, {N/-ake}, saha {N/-ana} gadhah *fungsi* ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung kriya. Tuladhanipun wonten ing tembung ngabangi, ngabangake, ngabangana. Tembung-tembung menika kadhapuk saking tembung lingga aran abang. Tembung abang lajeng dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {N/-i}, {N/-ake}, saha {N/-ana} saengga dados ngabangi, ngabangake, saha ngabangana saengga jinisipun ewah dados tembung kriya.

Wuwuhan sesarengan {paN/-an} gadhah *fungsi* ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung aran. Wondene wuwuhan sesarengan {paN/-e} ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung kriya. Tuladhanipun tembung panggilingan saha tembung panulise. Tembung panggilingan kadhapuk saking tembung lingga aran giling ingkang kawuwuhan wuwuhan sesarengan {paN/-an} saengga dados tembung panggilingan. Tembung panggilingan menika jinisipun tembung aran. Wondene tembung panulise, menika asalipun saking tembung lingga aran tulis ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {paN/-e} saengga dados panulise. Tembung panulise menika jinisipun tembung kriya.

Gayut kaliyan teori wonten nginggil, miturut Antunsuhono (1956:35) tembung lingga ingkang pikantuk wuwuhan sesarengan {paN/-an} menika dipunwastani **karana wacaka**. Karana wacaka inggih menika tembung andhahan awujud tembung tanduk ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa/-an}. Karana wacaka wujudipun inggih menika: tanduk + {pa/-an}; tembung tanduk karaketaken wuwuhan sesarengan {pa/-an}. Tembung tanduk inggih menika tembung lingga andhahan utawi tembung lingga ingkang sampun kawuwuhan ater-ater anuswara.

Wuwuhan sesarengan salajengipun inggih menika {pa/-an}, {pi/-an}, {pi/-e}, saha {pra/-an}. wuwuhan menika *fungsinipun* ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung aran. Tuladhanipun wonten ing tembung pasantren, pitulungan, pitakone, saha pranakan. Tembung pasantren menika kadhapuk saking tembung lingga aran santri ingkang pikantuk wuwuhan sesarengan {pa/-an}. Tembung pasantren menika jinisipun tembung aran. Salajengipun wonten ing tembung pitakone. Tembung pitakone menika kadhapuk saking tembung kriya takon ingkang pikantuk wuwuhan sesarengan {pi/-e} saengga dados tembung pitakone. Tembung pitakone menika jinisipun tembung aran.

Gayut kaliyan teori menika, miturut Antunsuhono (1956:35) tembung lingga ingkang pikantuk wuwuhan sesarengan {pa/-an} dipunwastani **daya wacaka**. Daya wacaka inggih menika tembung andhahan awujud tembung lingga ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa/-an}. Daya wacaka wujudipun

inggih menika: lingga + {pa-/an}; tembung lingga dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an}.

Wuwuhan sesarengan salajengipun inggih menika {tak-/ane}, {tak-/e}, {tak-/i}, {tak-/na}, {tak-/ana}, {tak-/a}, {kok-/i}, {kok-/ake}, {kok-/na}, {kok-/ana}, {di-/i} saha {di-/ake} ndhapuk tembung andhahan awujud tembung kriya tanggap. Tuladhanipun tembung takgawanane, takutange, taktulisi, takgawakna, taktulisana, takutanga, kokgawani, koktulisake, kokparakna, kokgawanana, ditulis, saha diparakake. Tembung taktulisi menika kadhapuk saking tembung tulis ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {tak-/i} saengga dados tembung taktulisi. Tembung tulis menika jinisipun tembung *prakategorial*, lajeng ewah dados tembung taktulisi ingkang jinisipun kriya mliginipun kriya tanggap.

Wuwuhan sesarengan {kami-/en} ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung kriya, wondene wuwuhan sesarengan {kami-/an} ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung kaanan. Tuladhanipun tembung kamisesegen saha kamitegan. Tembung kamisesegen kadhapuk saking tembung lingga kaanan seseg ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {kami-/en} saengga dados kamisesegen. Tembung kamisesegen menika jinisipun tembung kriya. Tembung kamitegan kadhapuk saking tembung lingga kaanan tega ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {kami-/an} saengga dados tembung kamitegan. Tembung kamitegan menika jinisipun tembung kaanan.

Wuwuhan sesarengan {sa-/e} ndhapuk tembung andhahan ingkanag jinisipun tembung katrangan. Tuladhanipun tembung satekane. Tembung satekane

menika kadhapuk saking tembung kriya teka ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {sa-/e} saengga dados tembung satekane. Tembung satekane menika jinisipun tembung katrangan.

Ingang pungkasan inggih menika wuwuhan sesarengan {-in/-an}. wuwuhan sesarengan {-in/-an} gadhah *fungsi* ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun kriya tanggap. Tuladhanipun tembung sineratan. Tembung sineratan menika kadhapuk saking tembung lingga aran serat ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {-in/-an} saengga dados tembung sineratan. Tembung sineratan menika jinisipun tembung kriya mliginipun kriya tanggap.

4. Tembung Wacaka

Tembung Wacaka inggih menika tembung ingkang awujud tembung andhahan. Miturut Antunsohono (1956:34-36) tembung wacaka kaperang dados sekawan, inggih menika bawa wacaka, daya wacaka, kriya wacaka saha karana wacaka. Wondene andharanipun kados mekaten.

a. Bawa Wacaka

Bawa wacaka inggih menika tembung andhahan asiling pangrimbag wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Bawa wacaka wujudipun {ka-} + lingga + {-an}; tembung lingga dipunraketu wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Jinising tembung bawa wacaka inggih menika tembung aran. Fungsining bawa wacaka wonten kalih. Andharanipun kados mekaten.

1. Ateges panggenan/tlatah

Tuladha bawa wacaka ingkang tegesipun panggenan/tlatah inggih menika tembung kabupaten. Tembung kabupaten menika kadhapuk saking tembung bupati ingkang dipunraketu wuwuhan sesarengan {ka-/an} saengga dados tembung kabupaten. Tembung kabupaten menika tegesipun dalem utawa tlatah kagunganipun Bupati.

2. Ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung aran (ingkang tegesipun sami kaliyan lingganipun).

Tuladha bawa wacaka ingkang ndhapuk tembung andhahan ingkang jinisipun tembung aran inggih menika tembung kasugihan. Tembung kasugihan menika kadhapuk saking tembung kaanan sugih lajeng dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {ka-/an} saengga dados tembung kasugihan. Tembung kasugihan menika jinisipun tembung aran lan tegesipun inggih menika sugih.

b. Daya Wacaka

Daya wacaka inggih menika tembung andhahan asiling pangrimbag wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Wujudipun daya wacaka inggih menika {pa-} + lingga + {-an}; tembung lingga dipunraketu wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing bawa wacaka wonten tiga. Andharanipun kados mekaten.

1) Ateges papanipun barang (kados ingkang kasebut lingganipun)

Tuladha daya wacaka ingkang ateges panggenanipun barang ingkang kasebut lingganipun inggih menika tembung pasuketan. Tembung pasuketan kadhapuk saking tembung lingga suket ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung pasuketan. Tembung pasuketan menika tegesipun papan suket.

2) Ateges wekdalipun... (ingkang kasebut lingganipun)

Tuladha daya wacaka ingkang ateges wekdalipun inggih menika tembung panen. Tembung panen menika kadhapuk saking tembung lingga ani ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung panen. Tembung panen menika tegesipun wekdalipun ani-ani.

3) Ndadosaken tembung minangka lesan.

Ndadosaken tembung minangka lesan badhe nuwuhaken teges perkawis/barang ingkang dipun... (ingkang kasebut lingganipun). Tuladha daya wacaka ingkang tegesipun ndadosaken tembung minangka lesan inggih menika tembung pauntiran/puntiran. Tembung puntiran menika kadhapuk saking tembung lingga untir ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung pauntiran/puntiran. Tembung puntiran menika tegesipun barang ingkang dipununtir.

c. Kriya Wacaka

Kriya wacaka inggih menika tembung andhahan asiling pangrimbag ater-ater {pa-}. Wujudipun kriya wacaka inggih menika {pa-} + tanduk; tembung tanduk dipunraketi ater-ater {pa-}. Tembung tanduk inggih menika tembung lingga ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara ({-ny}, {-m}, {-ng}, {-n}). Tegesing kriya wacaka wonten sekawan. Andharanipun kados mekatan.

1) Ateges cara (nindakaken kriyaning tembung)

Tuladha kriya wacaka ingkang tegesipun cara nindakaken kriyaning tembung inggih menika tembung pangrakit. Tembung pangrakit menika kadhapuk saking tembung lingga aran rakit ingkang pikantuk ater-ater anuswara {ng-}

saengga dados tembung tanduk ngrakit. Tembung tanduk ngrakit lajeng dipunwuwuhi ater-ater {pa-} saengga dados tembung pangrakit. Tembung pangrakit menika tegesipun caranipun nindakaken ngrakit.

- 2) Ateges tukang utawi priyantun ingkang (pedamelanipun nindakaken kriyanipun tembung).

Tuladha kriya wacaka ingkang tegesipun tukang ingkang pedamelanipun nindakaken kriyanipun tembung inggih menika tembung pangarit. Tembung pangarit menika kadhapuk saking tembung lingga aran arit ingkang pikantuk ater-ater anuswara {ng-} saengga dados tembung tanduk ngarit. Tembung tanduk ngarit lajeng dipunwuwuhi ater-ater {pa-} saengga dados tembung pangarit. Tembung pangarit menika tegesipun priyantun ingkang pedamelanipun ngarit.

- 3) Ateges ukuran (wekdal utawi sanesipun).

Tuladha kriya wacaka ingkang tegesipun ukuran inggih menika tembung panginang. Tembung panginang menika kadhapuk saking tembung lingga aran kinang ingkang pikantuk ater-ater anuswara {ng-} saengga dados tembung tanduk nginang. Tembung tanduk nginang lajeng dipunwuwuhi ater-ater {pa-} saengga dados tembung aran panginang. Tembung panginang menika tegesipun dangunipun wekdal sami kaliyan priyantun nginang. Kados wonten ing ukara “suwene mung sapanginang”.

- 4) Ateges piranti utawi srana

Tuladha kriya wacaka ingkang tegesipun piranti utawi srana inggih menika tembung pambesut. Tembung pambesut menika kadhapuk saking tembung lingga aran besut ingkang pikantuk ater-ater anuswara {m-} saengga dados tembung tanduk mbesut. Tembung tanduk mbesut lajeng dipunwuwuhi ater-ater {pa-}

saengga dados tembung aran pambesut. Tembung pambesut menika tegesipun piranti kangge mbesut.

d. Karana Wacaka

Karana wacaka inggih menika tembung andhahan asiling pangrimbag wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Wujudipun karana wacaka inggih menika {pa-} + tanduk + {-an}; tembung tanduk karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tembung tanduk inggih menika tembung lingga ingkang dipunwuwuhi ater-ater anuswara ({ny-}, {m-}, {ng-}, {n-}). Wuwuhan {pa-/an} salajengipun panyeratipun saged ewah dados {pe-/an} miturut basa lesan wonten ing padintenan. Tegesing karana wacaka wonten kalih. Andharanipun kados mekaten.

1. Ateges papan.

Tuladha karana wacaka ingkang tegesipun papan inggih menika tembung panggilingan, tembung panggilingan menika asring dipunserat panggilingan. Tembung panggilingan menika kadhapuk saking tembung lingga aran giling ingkang pikantuk ater-ater anuswara {ng-} saengga dados tembung tanduk nggiling. Tembung nggiling menika lajeng dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung panggilingan. Tembung panggilingan menika tegesipun papan kangge nggiling.

2. Ateges piranti utawi srana

Tuladha karana wacaka ingkang tegesipun piranti utawi srana tembung panulisan. Tembung panulisan menika kadhapuk saking tembung aran tulis ingkang pikantuk ater-ater anuswara {n-} saengga dados tembung tanduk nulis. Tembung nulis menika lajeng dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an}

saengga dados tembung panulisan. Tembung panulisan menika tegesipun srana kangge nulis/nyerat. Kados wonten ing ukara “blabak panulisan iku resikana!”

5. Cerkak

Cerkak inggih menika salah sawijining karya fiksi. Cerkak menika singkatan saking cerita cekak, utawi basa Indonesia-nipun *cerita pendek*. Cerkak menika cariyos *tentang* saperangan alit gesang manungsa tanpa dipundhereki owahing *jalan nasib*. Cerkak menika sanes novel ingkang dipuncekaken, ugi sanes perangan saking novel ingkang dereng dipunserat (Sayuti, 2000:8).

Cerkak menika cariyos ingkang saged dipunwaos *sekali duduk*, saengga *efek kebersatuannya* badhe langkung karaos dening pamaos (Nurgiyantoro, 2002:10). Umumipun maos cerkak menika namung mbetahaken wekdal ingkang sekedhap. Cerkak menika namung dipunjangkepi dening *detail* ingkang kawates, saengga mboten saged ningali *perkembangan* karakter saking saben-saben *tokoh*-ipun, sesambetan tokoh, kawontenan sosial utawi kadadosan ingkang sampun dangu (Stanton, 2007:79).

Wondene Sumardjo (1997:91) paring pamanggih bilih satunggaling cerkak kedah minangka satunggaling *kesatuan* wujud ingkap jangkep saha wetah, boten wonten perangan ingkang boten prelu, saha ngemu satunggaling makna. Kanthi mekaten saged dipunpundhut dudutan bilih cerkak inggih menika cariyos gesang manungsa tanpa dipundhereki owahing *jalan nasib*, ingkang saged dipunwaos *sekali duduk* saha kedah gadhah *kesatuan* ingkang jangkep saha wetah ingkang ngemot satunggaling makna.

B. Panaliten ingkang Gayut

Panaliten ingkang gayut kaliyan panaliten menika, inggih menika panaliten kanthi irah-irahan “*Verba Berafiks Bahasa Jawa dalam Rubrik Cerita Rakyat “Pasir Luhur Cinatur” pada Majalah Panjebar Semangat*” dening Dwi Restu Hestiani kanthi NIM.08205244091. Panaliten kasebut ancasipun ngandharaken pandhapuking *verba berafiks* saha ngandharaken *nosi* utawi makna wuwuhan ingkang ndhapuk tembung kriya wonten ing rubrik carios masarakat wonten ing *majalah* Panjebar Semangat. Gayutipun inggih menika sami-sami ngrembag pandhapuking tembung saha makna ingkang dipunasilaken saking pandhapuking tembung wonten ing cariyos. Bedanipun bilih ing panaliten menika ingkang dipunrembag sanes *verba berafiks*, ananging bab tembung wacaka.

Panaliten ingkang gayut salajengipun inggih menika panaliten kanthi irah-irahan “*Afiks Gabung dalam Novel Gerombolan Gagak Matram Karya Any Asmara*” dening Afiya Ulfah kanthi NIM.08205241044. Panaliten kasebut gadhah ancas ngandharaken *afiks gabung* wonten ing novel *Gerombolan Gagak Mataram*. *Afiks gabung* menika lajeng dipunandharaken miturut wujudipun, makna, saha ewahing jinis tembung amargi saking ewah-ewahan. Gayutipun inggih menika panaliten menika sami-sami ngrembag bab wuwuhan sesarengan ingkang lajeng dipunpilah miturut wujud, makna, saha ewahipun jinising tembung. Ananging wonten ing panaliten menika, ingkang dipunrembag namung wuwuhan sesarengan ingkang kalebet wacaka saha objekipun sanes novel ananging cerita cerkak utawi cerkak.

C. Nalaring Pikir

Morfologi inggih menika ngilmu ingkang nyinau bab basa. Wonten ing basa Jawi, *morfologi* dipunsebut titi tembung utawi tata tembung. Salah satunggal bab ingkang dipunsinau wonten ing tata tembung inggih menika pandhapuking tembung. Pandhapuking tembung menika ngrembag kados pundi tembung lingga ewah dados tembung andhahan. Pandhapuking tembung menika saged awujud *afiksasi* utawi wuwuhan. Wuwuhan menika kaperang dados sekawan, inggih menika ater-ater, seselan, panambang, saha wuwuhan sesarengan. Wujudipun wuwuhan menika wonten ingkang dipunsebut wacaka.

Wacaka kaperang dados sekawan, inggih menika bawa wacaka, daya wacaka, kriya wacaka, saha karana wacaka. Bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk tembung lingga dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung tanduk dipunwuwuhi ater-ater {pa-}. Wondene karana wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung tanduk ingkang dipunwuwuhi wuwuhan sesarengan {pa-/an}.

Tembung-tembung ingkang kalebet wacaka menika badhe ewah jinisipun tembung andhahan saking tembung lingganipun. Tegesipun tembung andhahan ugi ewah saking tembung lingganipun. Panaliten menika badhe ngrembag tembung-tembung wacaka namung ingkang wonten ing cerkak ingkang kapacak wonten ing *rubrik Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat*. Saking panaliten

menika saged dipunmangertosi menapa kemawon tembung-tembung wacaka ingkang dipunginakaken wonten ing cerkak ing rubrik Mekar Sari. Salajengipun kados pundi *proses morfologis*ipun saha menapa tegesipun.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika ngginakaken jinising panaliten arupi pendekatan *deskriptif kualitatif*. Pendekatan *Deskriptif* miturut Sudaryanto (1988:62) inggih menika panaliten ingkang dipundhasaraken dhateng fakta menapa wontenipun. Pendekatan *kualitatif* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika minangka prosedur ngudhari perkawis ingkang dipunteliti kanthi cara ngandharaken perkawis kasebut.

B. Data saha Sumber Data

Data panaliten menika awujud tembung andhahan ingkang kalebet tembung wacaka jalaran saking *proses afiksasi* wonten ing cerkak ingkang kapacak ing *rubrik Mekar Sari*. Wondene *sumber data*-nipun inggih menika cerkak ingkang kapacak ing *rubrik Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* taun 2013 dinten ngahad enjang ingkang cacahipun tigang dasa wolu.

Sumber data kapilih kanthi pawadan 1)nyariosaken gesanging manungsa kanthi cekak aos satemah langkung narik kawigatosan pamaos, 2)cerkak ingkang langkung saking satunggal menika gadhah amanat ingkang kathah ugi, 3)tembung wacaka kalebet panganggening basa ingkang saged nuwuhaken pangertosan wosing cerkak ingkang langkung sae tumrap para pamaos saha 4)ariwarti *Kedaulatan Rakyat* menika minangka ariwarti ingkang sampun misuwur ing

ranah nasional. Adhedhasar kawontenan menika, cerkak ingkang kapacak wonten ing Rubrik *Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* kaginakaken minangka *sumber data*.

C. Cara Ngempalaken *Data*

Data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *data* seratan, pramila *teknik* ingkang badhe dipunginakaken inggih menika *teknik* maos saha nyerat. Lampah sepisan ingkang badhe dipuntindakaken inggih menika teknik maos. Ingkang dipunwastani teknik maos inggih menika maos kanthi setiti saha teliti cerkak wonten ing *rubrik Mekar Sari*. Nalika nindakaken maos menika ugi kalihan madosi tembung-tembung wacaka wonten ing ukara. Kangge mangertosi jinis tembung wacaka saha kados pundi pandhapuking tembung menika dipunjumbuhaken kaliyan teorinipun. Lajeng kangge mangertosi menapa teges tembung wacaka wonten ing ukara menika dipunjumbuhaken kaliyan konteksipun.

Sasampunipun dipunpanggihaken jinising tembung wacaka, pandhapuking tembung, saha tegesipun lajeng panaliti nindakaken teknik nyerat. *Teknik* nyerat inggih menika nyerat *data* ingkang dipunpanggihaken kala wau wonten ing kertu *data* ingkang sampun dipunsamektakaken. Wondene tuladha kertu *data* wonten ing panaliten menika, kados mekaten.

Tabel 1: **Kertu data**

Sumber	: Kadhone Atika
Nomer Data	: 70/KR/22122014/hal.21/KA/kol.3/br.28
Data	: “Kula pikantuk beasiswa kangge nerasaken S3 Bu!. Ingkang badhe kula serat bab-bab ingkang magepokan kaliyan kasangsaran lan dipunalami dening para wanita Indonesia miturut hukum lan gender.”
Proses Morfologi	: kasangsaran (aran) “nandhang sangsara”
	<pre> graph TD A["{ka-/an}"] --- B["sangsara (kaanan) 'urip cilaka'"] </pre>
Jinising wacaka	: bawa wacaka
Jinising tembung dhasar	: tembung lingga (kriya)
Jinising tembung andhahan	: tembung aran
Makna Data	: “ kasangsaran ” tegesipun nandhang sangsara

D. Pirantining Panaliten

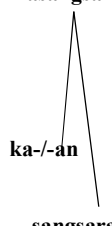
Miturut Sugiyono (2010:307), piranti wonten ing panaliten *kualitatif* inggih menika panaliti piyambak. Panaliti minangka *human instrument* (manungsa minangka piranti) menika tegesipun panaliti maos cerkak kangge manggihaken tembung-tembung wacaka. Tembung wacaka ingkang sampun kapanggihaken menika lajeng dipunjumbuhaken kaliyan teori kangge netepaken jinising tembung wacaka saha pandhapukipun. Kangge mangertosi tegesing tembung wacaka ingkang kapanggihaken menika kanthi njumbuhaken kaliyan *konteks* ukaranipun.

E. Cara Analisis Data

Panaliten menika awujud panaliten *deskriptif* pramila ugi ngginakaken analisis *deskriptif*. Analisis *deskriptif* ingkang dipunkajengaken inggih menika ngandharaken pangrimbag, jinis saha makna tembung wacaka wonten ing cerkak ing *rubrik Mekar Sari*. Analisis menika dipuntindakaken kalih *tataran*, inggih menika *tataran awal* saha *tataran lanjutan*. *Tataran awal* menika rikala maos lajeng katetepaken pandhapuking tembung, jinising wacaka saha tegesipun ngantos dipunserat wonten ing kertu *data* lajeng dipunlebetaken dhateng *tabel data*. Wondene *tataran lanjutan*, lampahipun kados ing ngandhap menika.

1. *Data* ingkang sampun makempal lajeng dipunpilah-pilah miturut jinising tembung wacaka.
2. Saking jinising tembung wacaka menika saged dipunmangertosi kados pundi pandhapuking tembung kanthi cara *analisis BUL (Bagi Unsur Langsung)* lajeng dipunpilah miturut jinising tembung lingganipun.
3. Sasampunipun dipunpilah miturut jinising lingganipun, lajeng dipunpilah miturut tegesipun ingkang kajumbuhaken kaliyan *konteks* ukaranipun.
4. Analisis menika lajeng dipunlebetaken wonten ing *tabel analisis* kangge nggampilaken pirembagan.

Tabel 2: *Tuladha tabel data*

No	Data	Jinising Tembung				Jinising Wujud Dhasar											Kat
		Bawa Wacaka	Daya Wacaka	Kriya Wacaka	Karana Wacaka	Aran	Kriya	Kaanan	Panggandheng	Panyilih	Sesulih	Wilangan	Ancer-ancer	Katrangan	Panguwuh	Prakategorial	
		a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
	“Kula pikantuk beasiswa kangge nerasaken S3 Bu!. Ingkang badhe kula serat bab-bab ingkang magepokan kaliyan kasangsaran lan dipunalami dening para wanita Indonesia miturut hukum lan gender.”(KR/221213/k 21/KA/kol3/bar28)	√						√									Kasangsaran bawa wacaka (tembung aran) /a2 “kaanan sangsara” ka-/an sangsara tembung kaanan “urip cilaka (ketula-tula)”

F. Cara Ngesahaken Data

Cara ngesahaken data wonten ing panaliten menika wonten kalih; *validitas data* saha *reliabilitas data*. *Teknik validitas data* wonten ing panaliten menika ngginakaken *triangulasi teori* saha *konteks*. *Triangulasi teori* inggih menika nggayutaken tembung-tembung wacaka, pandhapuking tembung wacaka, saha tegesipun wacaka kaliyan *teori* ingkang dipunginakaken. Menawi sampun gayut antawisipun tembung wacaka, pandhapuking wacaka saha tegesipun kaliyan teorinipun, pramila *data* sampun dipunanggep sahih. Wondene *konteks* menika kangge netepaken tegesing tembung wacaka ingkang kapanggihaken.

Tuladha *aplikasi triangulasi teori* saha *konteks* inggih menika kados wonten ing ukara ingkang kaserat ing kertu *data*. “Kula pikantuk beasiswa kangge nerasaken S3 Bu!. Ingkang badhe kula serat bab-bab ingkang magepokan kaliyan **kasangsaran** lan dipunalami dening para wanita Indonesia miturut hukum lan

gender.” Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung kasangsaran menika kalebet bawa wacaka. Miturut Antunsuhono (1965:34), bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketaken wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Tembung kasangsaran kadhapuk saking tembung lingga kaanan sangsara ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung kasangsaran menika tegesipun nandhang sangsara. Pramila jumbuh kaliyan pamanggihipun Antunsuhono, tembung kasangsaran menika kalebet bawa wacaka ingkang tegesipun ndhapuk tembung asiling ewah-ewahan dados tembung aran.

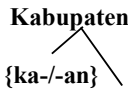
Reliabilitas data wonten ing panaliten menika inggih menika reliabilitas stabilitas utawi *tes-retest reliability*. Reliabilitas menika tegesipun panaliti nindakaken maos saha nganalisis data wonten ing wekdal ingkang beda, ananging tetep ngasilaken tembung-tembung wacaka, pandhapuking wacaka, saha teges ingkang sami, utawi boten wonten ewah-ewahan.

BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANANIPUN

A. Asiling Panaliten

Adhedhasar panaliten ingkang sampun katindakaken panaliten tumrap cerkak ingkang kapacak wonten ing rubrik Mekar Sari ariwarti Kedaulatan Rakyat 2013, kapanggihaken data. *Data* asiling panaliten menika arupi tembung wacaka saha pandhapukipun. Salajengipun *data* menika dipunrembag jumbuh kaliyan ancasing panaliten inggih menika ngandharaken jinising tembung wacaka, pandhapuking tembung wacaka, jinising lingganipun wacaka, saha tegesipun wacaka. Kangge nggampilaken pirembagan panaliten, pramila *data* asiling panaliten bab jinising tembung wacaka, pandhapuking tembung wacaka, jinising lingganipun wacaka saha tegesipun wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing rubrik Mekar Sari ariwarti Kedaulatan Rakyat badhe kaandharaken mawi *tabel* ing ngandhap menika.

Tabel 3: Jinising wacaka, pandhapuking wacaka, jinising lingganipun wacaka, saha tegesing wacaka

No	Jinising Wacaka	Pandhapuking Wacaka	Jinising Lingganipun Wacaka	Tegesing Wacaka	Indikator
a	b	c	d	e	f
1.	Bawa Wacaka	{ka-/-an} + lingga	Tembung Aran	Panggenan utawi wewengkon	“Pokoke sesuk nikahan lan resepsine aja ana ngomah. Nikahan ana masjid agung kabupaten, resepsine nang aulane. Piye Pak? Luwih irit tinimbang nang gedhung pertemuan.” (DL17/KR/030313/k21/A/kol2/bar21) Kabupaten bawa wacaka “wewengkonipun bupati” /a1 bupati tembung aran “pangkat sangisoring gubernur (Indonesia)”

Lajengipun *Tabel*

a	b	c	d	e	f
				Ndadosaken tembung aran	“Kabeh pancen wis ginaris. Aku mung lulusan STM entuk kanugrahan Gusti Allah...” (DL3/KR/060113/k21/P/kol3/bar27) Kanugrahan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “ganjaran, peparing” {ka-/an} nugraha tembung aran “ganjaran, peparing”
			Tembung Kaanan	Panggenan utawi wewengkon	Danang milih manggon ana omah dines dokter puskesmas nang Kalegen. (DL63/KR/201013/k21/CMA/kol1/bar34) Kalegen bawa wacaka “wewengkon mirid saking sipat legi” /a1 {ka-/an} legi tembung kaanan “rasa kaya dene rasaning gula”
				Ndadosaken tembung aran	Dheweke crita saka pisanan anggone sesambungan katresnan tekan pisahe karo Pramono. (DL5/KR/130113/k18/MS/kol2/bar2) Katresnan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “rasa seneng/tresna” {ka-/an} tresna tembung kaanan “asih, mulunging ati marang liyan”
2.	Daya Wacaka	{pa-/an} + lingga	Tembung Aran	Panggenan ingkang kasebut lingganipun	Bu Sarju lagi masak ana pawon. (DL11/KR/030213/k21/KOOK/kol1/bar7) Pawon daya wacaka “panggonan/papan awu” /b1 {pa-/an} awu tembung aran “lêbu tilas obong-obongan kayu”

Lajengipun *Tabel*

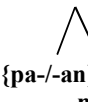
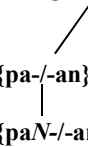
a	b	c	d	e	f
			Tembung Kriya	Panggenan ingkang kasebut lingganipun	Jalaran ana <i>pasrawungan</i>, Basukarno grapyak, sumanak, luwes, marang sapa wae cedhak ora mbedak-mbedakake. (DL49/KR/280713/k21/SL/kol1/bar40) Pasrawungan daya wacaka “panggonan/papan srawung” /b1 {pa-/-an} srawung tembung kriya “barung, tepung karo”
				Minangka lesan	Sawise Dimas awèh <i>pelapuran</i> marang bapakne. (DL45/KR/070713/k21/GUKD/kol3/bar27) Pelapuran Palapuran daya wacaka “perkara kang dilapurake” /b3 {pa-/-an} lapur tembung kriya “dikandhakake (dipratelakake)”
			Tembung Kaanan	Panggenan ingkang kasebut lingganipun	Ing kono diberitakake menawa akeh para pejabat kang kesangkut perkara korupsi, sogok lan mafia proyek padha diseret ing <i>pengadilan</i>. (DL61/KR/131013/k21/DK/kol1/bar9) Pengadilan Pangadilan daya wacaka “panggonan ngadili” /b1 {pa-/-an} ngadil tembung kaanan “jejeg anggongone nibakake pepancasan, ora pilih sih”

Lajengipun *Tabel*

a	b	c	d	e	f
				mangsa	“ngene lho Dhik, kanca-kanca persatuan Wredhatama arep ngadani Sawalan ngiras mahargya pengetan dina Proklamasi RI. (DL50/KR/250813/k13/W/kol2/bar16) Pengetan daya wacaka “mangsane wong padha enget” /b2 {pa-/-an} enget tembung kaanan “eling, ora lali”
			Prakategorial	Minangka Lesan	Sanadyan mung dakabatin, saben miwiti pakaryan, aku tansah ndonga nyuwun berkahing Pangeran. (KR/070413/k21/MP/kol3/bar21) Pakaryan daya wacaka “perkara kang dikaryake” /b3 {pa-/-an} karya prakategorial “gawe”
3.	Kriya Wacaka	{pa-} + tanduk	Tembung Kriya	Patrap utawi cara	Kacarita, pas dina pangrukti, baandharan dana beya disaguhi dening Srikandhi. (DL7/KR/200113/k21/SI/kol2/bar18) Pangrukti kriya wacaka “patrap anggongone ngrukti” /c1 {pa-} ngrukti tembung kriya tanduk “ngrumat, ngopeni”
				Tukang utawi priyantun ingkang	Bojone Wignya mak brabat enggal-enggal marani pak pemborong. (DL42/KR/160613/k21/MeP/kol3/bar11) Pemborong Pamborong kriya wacaka “wong kang gaweyane mborong” /c2 {pa-} mborong tembung kriya tanduk “nebas”

Lajengipun *Tabel*

a	b	c	d	e	f
				Piranti utawi sarana	Mangkonoa arep ngeculake tembung pamenggak, atine uga ora tekan. (DL16/KR/030313/k21/A/kol1/bar46) Pamenggak kriya wacaka “piranti/srana menggak” /c3 menggak tembung kriya tanduk “nyandhêt, ngelikake”
4.	Karana Wacaka	{pa-/an} + tanduk	Tembung Kriya	Piranti utawi sarana	Dadi tukang minangka panggaotan kanggo ngglindhingake urip mono dadia tukang sing jujur. (DL35/KR/190513/k21/T/kol1/bar6) Panggaotan karana wacaka “sarana nggaota” /d2 nggaota tembung kriya tanduk “nyambut-gawe”
		{paN-/an} + lingga	Tembung Kaanan	Piranti utawi sarana	Wektu terus lumaku, rodha panguripan sanadyan mung mbaka sapecak nanging terus wae tumapak. (DL37/KR/260513/k21/MaPa/kol3/bar4) Panguripan karana wacaka “sarana nguripi” /d2 urip tembung kaanan “kaanan bisa mobah-mosik”

Miturut *tabel* ing nginggil, asiling panaliten tembung wacaka wonten ing cerkak ingkang kapacak ing *rubrik Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* taun 2013, saged dipunmangertosi bilih jinising tembung wacaka ingkang kapanggihaken menika wonten sekawan, bawa wacaka, daya wacaka, kriya wacaka saha karana wacaka. Bawa wacaka kadhapuk saking tembung lingga

karaketan wuwuhan sesarengan {ka/-an}. Daya wacaka kadhapuk saking tembung lingga karaketan ater-ater {pa-}. Kriya wacaka kadhapuk saking tembung tanduk karaketan ater-ater {pa-}. Karana wacaka kadhapuk saking tembung tanduk karaketan wuwuhan sesarengan {pa/-an} saha tembung lingga karaketan wuwuhan sesarengan {paN/-an}.

Bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga aran tegesipun panggenan/wewengkon, saha ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran. Bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga kaanan tegesipun panggenan utawi wewengkon saha ndadosaken tembung andhahan awujud tembung aran.

Wondene daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga aran tegesipun panggenan ingkang kasebut ing lingganipun. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga kriya tegesipun panggenan ingkang kasebut ing lingganipun saha ateges minangka lesan. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga kaanan tegesipun panggenan ingkang kasebut lingganipun saha ateges mangsa. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga prakategorial tegesipun minangka lesan.

Kriya wacaka kadhapuk saking tembung kriya tanduk tegesipun patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, saha piranti utawi srana. Ingkang pungkasan inggih menika karana wacaka. Salajengipun karana wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk tegesipun piranti utawi srana. Karana wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga kaanan tegesipun piranti utawi srana.

B. Pirembagan

Adhedhasar wosing panaliten, pirembagan tumrap asiling panaliten menika badhe ngandharaken jinising tembung wacaka, pandhapuking tembung wacaka, jinis lingganing wacaka, saha tegesipun wacaka. Saking sedaya *data* ingkang sampun kapanggihaken, namung sawetawis *data* kemawon ingkang kaandharaken ing pirembagan panaliten menika. *Data-data* menika minangka *data* ingkang saged makili *data* sanesipun ingkang sajinis. *Data* sanesipun dipunandharaken ing lampiran kanthi jangkep saha menapa wontenipun. Pirembagan ingkang gayut kaliyan jinising wacaka, pandhapuking wacaka, jinis lingganing wacaka saha tegesipun wacaka badhe kaandharaken salajengipun.

1. Bawa Wacaka

Bawa wacaka inggih menika tembung andhahan asiling pandhapuking lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka/-an}. Tembung lingga ingkang ndhapuk bawa wacaka ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika wonten tiga: (1) tembung aran, (2) tembung kaanan, saha (3) tembung prakategorial. Wondene bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran tegesipun panggenan/wewengkon, ingkang kadhapuk saking tembung kaanan tegesipun panggenan utawi wewengkon saha ndadosaken tembung andhahan dados awujud tembung aran saha ingkang kadhapuk saking prakategorial tegesipun ndadosaken tembung andhahan dados awujud tembung aran.

a. Bawa Wacaka kanthi Tembung Aran minangka Lingganipun

Pandhapuking bawa wacaka ingkang sepisan menika bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an} gadhah teges panggenan utawi wewengkon saha ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran.

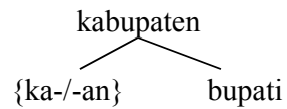
1. Bawa Wacaka kanthi Tembung Aran minangka Lingganipun ingkang Ateges Panggenan/Wewengkon

Miturut *data* ingkang kapanggihaken, bawa wacaka kanthi tembung aran minangka lingganipun ngemu teges panggenan utawi wewengkon. *Data* menika saged dipunpirsani saking pethikan menika.

“Pokoke sesuk nikahan lan resepsine aja ana ngomah. Nikahan ana masjid agung ***kabupaten***, resepsine nang aulane. Piye Pak? Luwih irit tinimbang nang gedhung pertemuan.”
(DL17/KR/030313/k21/A/kol2/bar21)

Pethikan menika nedahakan bilih tembung kabupaten menika minangka bawa wacaka. Miturut Antunsohono (1956:34) bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Tegesing bawa wacaka wonten kalih, ingkang sepisan inggih menika ateges panggenan/wewengkon saha kaping kalihipun ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran.

Tembung kabupaten menika kadhapuk saking tembung bupati ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Pandhapuking tembung kabupaten saged dipunpirsani saking andharan menika.

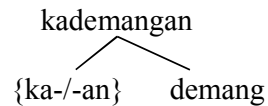
Tembung bupati kalebet tembung aran, amargi bupati menika satunggaling jejuluk kangge priyantun pegawe pamarentah wonten sangandhaping gubernur saha saged dipunmangertosi wujudipun. Miturut titikanipun tembung aran, tembung bupati menika saged dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes bupati utawi wonten bupati) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten bupati).

Tembung kabupaten menika menawi dipunpirasani saking *konteks* ukaranipun, gadhah teges wewengkon utawi panggenanipun bupati. Saking pirembagan menika dipunmangertosi bilih bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}, nuwuhaken teges wewengkon utawi panggenan. Pethikan sanes ingkang nedahaken bilih tembung wacaka ingkang lingganipun tembung aran ngemu teges panggenan utawi wewengkon inggih pethikan menika.

Nanging kang luwih wigati, saben tindak Karangsari saperlu hamriksani tayub ing **Kademangan** banjur hambeksa ngibing ledhek prawan-prawan Karangsari. (DL20/KR/170312/k18/LS/kol1/bar34)

Pethikan ing nginggil menika nedahaken bilih tembung kademangan minangka bawa wacaka. Miturut Antunshono (1956:34) bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Tegesing bawa wacaka wonten kalih, ingkang sepisan inggih menika ateges panggenan/wewengkon saha kaping kalihipun ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran.

Tembung kademangan menika kadhapuk saking tembung demang ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Pandhapuking tembung kademangan saged dipunpirsani saking andharan ing ngandhap menika.

Tembung demang kalebet tembung aran, amargi demang menika jejuluk lelurahing bekel, sesebutan sawenehing abdi-dalem saha saged dipunmangertosi wujudipun. Miturut titikanipun tembung aran, tembung demang menika saged dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes demang utawi wonten demang) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten demang).

Tembung kademangan menawi dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun gadhah teges panggenan utawi wewengkonipun demang. Saking pirembagan menika dipunmangertosi bilih bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}, nuwuhaken teges wewengkon utawi panggenan.

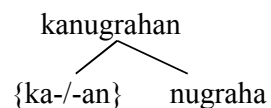
2. Bawa Wacaka kanthi Tembung Aran minangka Lingganipun ingkang Ndhapak Tembung Andhahan Awujud Tembung Aran

Miturut *data* ingkang kapanggihaken, bawa wacaka kanthi tembung aran minangka lingganipun ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran. *Data* menika saged dipunpirsani saking pethikan wonten ngandhap menika.

“Kabeh pancen wis ginaris. Aku mung lulusan STM entuk **kanugrahan** saka Gusti Allah...”(DL3/KR/060113/k21/P/kol3/bar27)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung kanugrahan menika kalebet bawa wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:34) bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Tegesing bawa wacaka wonten kalih, ingkang sepisan inggih menika ateges panggenan/wewengkon saha kaping kalhipun ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran.

Tembung kanugrahan menika kadhapuk saking tembung nugraha ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Pandhapuking tembung kanugrahan saged dipuntingali saking andharan ing ngandhap menika.

Tembung nugraha menika kalebet tembung aran amargi mratelakaken satunggaling perkawis ingkang saged dipunpirsani wujudipun arupi ganjaran utawi peparing. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung aran, tembung nugraha menika saged dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes nugraha utawi wonten nugraha) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten nugraha). Mekaten ugi tembung kanugrahan wonten ing pethikan menika ugi kalebet tembung aran, amargi tembung kanugrahan menika jumbuh kaliyan titikanipun tembung aran; saged dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes kanugrahan utawi wonten kanugrahan) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten kanugrahan).

Dipunpirsani saking konteks ukaranipun tembung kanugrahan menika tegesipun nugraha, ganjaran. Pramila antawisipun tembung lingga kaliyan

tembung andhahanipun boten beda maknaipun. Saking pirembaran menika saged dipunmangertosi bilih bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}, badhe ndadosaken tembung andhahan menika awujud tembung aran ingkang maknaipun sami.

b. Bawa Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun

Pandhapuking bawa wacaka ingkang kaping kalih menika kadhapuk saking tembung kaanan ingkang karaketaken dhateng wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan ingkang dipunraketi wuwuhan sesarengan {ka-/an} menika ateges nedahaken panggenan utawi wewengkon, saha ndadosaken tembung andhahan awujud tembung aran.

- 1) Bawa Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun ingkang Ateges Panggenan/Wewengkon

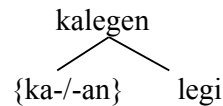
Miturut *data* ingkang kapanggihaken, bawa wacaka kanthi tembung kaanan minangka lingganipun ateges panggenan utawi wewengkon. *Data* menika saged dipunpirsani wonten pethikan menika.

Danang milih manggon ana omah dines dokter puskesmas nang **Kalegen**.
(DL63/KR/201013/k21/CMA/kol1/bar34)

Pethikan menika nedahaken bilih tembung kalegen minangka bawa wacaka. Miturut Antunshono (1956:34) bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Tegesing bawa wacaka wonten kalih, ingkang sepisan inggih menika ateges panggenan/wewengkon saha kaping kalhipun ngewahi tembung andhahan dados tembung aran.

Tembung kalegen menika kadhapuk saking tembung legi ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Pandhapuking tembung kademangan saged dipuntingali saking andharan menika.

Tembung legi kalebet tembung kaanan amargi tembung legi menika saged mratelakaken kaanan ingkang awujud raos kados gendhis. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kaanan, tembung legi menika saged dipunsambung kaliyan tembung langkung (langkung legi), radi (radi legi), paling (paling legi), banget (legi banget), saha dhewe (legi dhewe)

Tembung kalegen menawi dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, ateges panggenan utawi wewengkon ingkang namanipun Kalegen ingkang mirid saking tembung kaanan legi. Saking pirembagan menika saged dipunmangertosi bilih bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}, saged nuwuhaken teges wewengkon utawi panggenan.

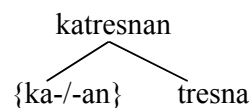
- 2) Bawa Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun ingkang Ndadosaken Tembung Andhahan awujud Tembung Aran.

Miturut *data* ingkang kapanggihaken, bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan minangka lingganipun saged ndadosaken tembung andhahan awujud tembung aran. *Data* menika saged dipunpirsani wonten ing pethikan menika.

Dheweke crita saka pisanan anggone sesambungan ***katresnan*** tekan pisahe karo Pramono. (DL5/KR/130113/k18/MS/kol2/bar2)

Saking pethikan menika menika saged dipunmangertosi bilih tembung katresnan menika kalebet bawa wacaka. Miturut Antunsohono (1956:34) bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Tegesing bawa wacaka wonten kalih, ingkang sepisan inggih menika ateges panggenan/wewengkon saha kaping kalihipun ngewahi tembung andhahan dados tembung aran.

Tembung katresnan menika kadhapuk saking tembung tresna ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Pandhapuking tembung katresnan saged dipuntingali saking andharan menika.

Tembung tresna menika kalebet tembung kaanan amargi mratelakaken kaanan utawi watekipun priyantun ingkang awujud raos asih. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kaanan, tembung tresna menika saged dipunsambung kaliyan tembung langkung (langkung tresna), radi (radi tresna), paling (paling tresna), banget (tresna banget), saha dhewe (tresna dhewe). Wondene tembung katresnan menika kalebet tembung aran. Dipunjumbuhaken kaliyan titikanipun tembung aran, tembung katresnan menika saged dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes katresnan utawi wonten katresnan) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten katresnan).

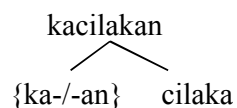
Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung katresnan menika ateges raos tresna/asih marang priyantun sanes. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga tresna tegesipun sami kaliyan tembung

andhahan katresnan, ingkang ewah namung wujudipun, saking tembung kaanan ewah dados tembung aran amargi karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/-an}. Pethikan sanes ingkang nedahaken bilih tembung aran ingkang karaketan wuwuhan sesarengan{ ka-/-an} badhe ngewahi tembung andhahan dados awujud tembung aran, saged dipunpirsani wonten ngandhap menika.

Ndilalah Permadi antuk **kacilakan**, motore tabrakan, nalika arep mangkat mulang. (DL9/KR/200113/k21/SI/kol3/bar48)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung kacilakan kalebet bawa wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:34) bawa wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/-an}. Tegesing bawa wacaka wonten kalih, ingkang sepisan inggih menika ateges panggenan/wewengkon saha kaping kalihipun ngewahi tembung andhahan dados tembung aran.

Tembung kacilakan kadhapuk saking tembung cilaka ingkang karatekaken wuwuhan sesarengan {ka-/-an}. Pandhapuking tembung kacilakan saged dipuntingali saking andharan ing ngandhap menika.

Tembung cilaka menika jinisipun tembung kaanan amargi mratelakaken kaanan ingkang awujud raos kojur utawi boten begja. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kaanan, tembung cilaka menika saged dipunsambung kaliyan tembung langkung (langkung cilaka), radi (radi cilaka), paling (paling cilaka), banget (cilaka banget), saha dhewe (cilaka dhewe). Wondene tembung kacilakan menika kalebet tembung aran. Dipunjumbuhaken kaliyan titikanipun tembung aran,

tembung kacilakan menika saged dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes kacilakan utawi wonten kacilakan) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten kacilakan).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun tembung kacilakan menika ateges cilaka. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga cilaka gadhah teges ingkang sami kaliyan tembung andhahan kacilakan, ingkang ewah namung wujudipun, saking tembung lingga kaanan ewah dados tembung andhahan ingkang awujud tembung aran amargi karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/-an}.

2. Daya Wacaka

Daya wacaka inggih menika tembung andhahan asiling pandhapuking lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/-an}. Tembung lingga ingkang ndhapuk daya wacaka ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika wonten tiga: (1)tembung aran, (2)tembung kriya, saha (3)tembung kaanan. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran tegesipun panggenan ingkang kasebut ing lingganipun. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tegesipun panggenan ingkang kasebut ing lingganipun saha ateges minangka lesan. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran tegesipun panggenan ingkang kasebut lingganipun saha ateges mangsa. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking prakategorial tegesipun minangka lesan.

a. Daya Wacaka kanthi Tembung Aran minangka Lingganipun.

Pandhapuking daya wacaka ingkang sepisan menika kadhapuk saking tembung aran ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pandhapuking daya wacaka kanthi tembung aran minangka lingganipun badhe nuwuhaken teges panggenan ingkang kasebut ing lingganipun. *Data* ingkang nedahaken daya wacaka kanthi tembung aran minangka lingganipun saged kapirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

Bu Sarju lagi masak ana ***pawon***.
(DL11/KR/030213/k21/KOOK/kol1/bar7)

Saking pethikan ukara menika saged dipunmangertosi bilih tembung pawon menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pawon kadhapuk saking tembung awu ingkang karaketakan kaliyan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pandhapuking tembung pawon saged dipunpirsani saking andharan wonten ngandhap menika.

pawon
 $\swarrow \searrow$
 {pa-/an}   awu

Tembung awu menika kalebet tembung aran amargi awu menika satunggaling barang ingkang maujud inggih menika lebu tilas obong-obongan kayu. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung aran, tembung awu menika saged

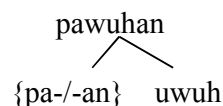
dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes awu utawi wonten awu) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten awu).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pawon menika ateges panggenanipun awu, amargi lebu sisa anggenipun ngobong kajeng menika awujud awu. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga aran awu ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pawon ingkang nuwuhaken teges panggenan awu. Pethikan sanes ingkang nedahaken daya wacaka kanthi tembung aran minangka lingganipun saged dipunpirsani ing ngandhap menika.

“Apa maneh aku, ora salah apa-apa, terus dibuwang neng **pawuhan** karo wanita lemu tur elek pisan.” (DL25/KR/310313/k21/R/kol3/bar8)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pawuhan menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pawuhan kadhapuk saking tembung lingga uwuh ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pawuhan. Pandhapuking tembung pawuhan saged dipunpirsani saking andharan ing ngandhap menika.

Tembung uwuh menika kalebet tembung aran amargi nama satunggaling barang ingkang maujud, inggih menika rereged awujud godhong. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung aran, tembung uwuh menika saged dipunsambung kaliyan tembung sanes utawi wonten (sanes uwuh utawi wonten uwuh) saha boten saged dipunsambung kaliyan tembung boten (*boten uwuh).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pawuhan menika ateges papan kangge mbucal rereged. Rereged menika saged arupi menapa kemawon kalebet uwuh, pramila pawuhan ugi saged dipuntegesi panggenan kangge mbucal uwuh, utawi panggenanipun uwuh. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga aran uwuh ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/-an} saengga dados pawuhan, nuwuhaken teges panggenanipun uwuh.

b. Daya Wacaka kanthi Tembung Kriya minangka Lingganipun

Pandhapuking daya wacaka ingkang kaping kalih menika daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/-an}. Pandhapuking daya wacaka kanthi tembung kriya minangka lingganipun badhe nuwuhaken kalih teges, nedahaken panggenan ingkang kasebut ing lingganipun saha minangka lesan.

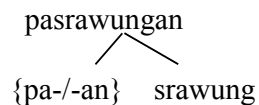
- 1) Daya Wacaka kanthi Tembung Kriya minangka Lingganipun ingkang Ateges Panggenan ingkang Kasebut ing Lingganipun.

Miturut *data* ingkang kapanggihaken, pethikan ingkang nedahaken daya wacaka kanthi tembung kriya minangka lingganipun ingkang ateges panggenan ingkang kasebut ing lingganipun. *Data* menika saged dipunpirsani saking pethikan menika.

Jalaran ana **pasrawungan**, Basukarno grapyak, sumanak, luwes, marang sapa wae cedhak ora mbedak-mbedakake.
(DL49/KR/280713/k21/SL/kol1/bar40)

Saking pethikan ukara menika saged dipunmangertosi bilih tembung pasrawungan kalebet daya wacaka. Miturut Antunshono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pasrawungan kadhapuk saking tembung sawung ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pandhapuking tembung pasrawungan saged dipunpirsani wonten andharan salajengipun.

Tembung sawung menika kalebet tembung kriya amargi mratelakaken salah bawa utawi tandang damel ingkang saged dipuntegesi barung. Jumbuh kaliyan titikanipun, tembung sawung menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun sawung) saha tembung boten (boten sawung).

Miturut *konteks* ukaranipun, tembung pasrawungan menika ateges papan sawung. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga kriya sawung ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pasrawungan menika ateges papan sawung. Pethikan sanes ingkang nedahaken daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung tembung

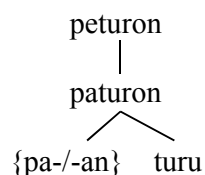

kriya minangka lingganipun badhe nuwuhaken teges panggenan saged dipunpirsani saking pethikan wonten ngandhap menika.

“Beres, Bune.” Dirjo nampa dhuwit banjur digawa mlebu omah, disimpen ngisor bantal *peturon*. (DL62/KR/131013/k21/DK/kol1/bar57)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung peturon menika kalebet tembung daya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung peturon menika kadhapuk saking tembung kriya turu ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados paturon. Tembung paturon menika lajeng dados peturon amargi kaserat kados dene pangucapan/basa lesanipun. Pandhapuking tembung peturon saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung turu menika kalebet tembung kriya amargi mratelakaken solah bawa utawi tandang damel ingkang saged dipuntegesi ngaso (lumrahipun merem). Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung turu menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun turu) saha tembung boten (boten turu).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung paturon menika ateges panggenan turu/sare. Pramila saged dipunmangertosi bilih tembung lingga kriya turu ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan paturon menika ateges panggenan turu/sare.

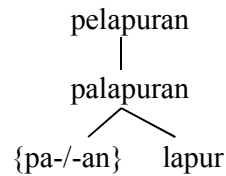
2) Daya Wacaka kanthi Tembung Kriya minangka Lingganipun ingkang Ateges Minangka Lesan

Miturut *data* ingkang kapanggihaken, tembung daya wacaka kanthi tembung kriya minangka lingganipun, saged ateges minangka lesan. *Data* menika saged dipunpirsani wonten ing pethikan ing ngandhap menika.

Sawise Dimas aweh **pelapuran** marang bapakne.
(DL45/KR/070713/k21/GUKD/kol3/bar27)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pelapuran menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pelapuran menika kadhapuk saking tembung kriya lapur ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung palapuran. Tembung palapuran menika lajeng ewah dados pelapuran amargi kaserat kados dene pangucapan/basa lesanipun. Pandhapuking tembung pelapuran saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung lapur menika kalebet tembung kriya amargi ngandharaken solah bawa utawi tandang damel ingkang saged dipuntegesi dikandhakake/dipratelakake. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung lapur menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun lapur) saha tembung boten (boten lapur).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pelapuran menika minangka lesan, saengga tegesipun perkawis ingkang dipunlapuraken. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga kriya lapur ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan palapuran menika gadhah teges perkawis ingkang dipunlapuraken.

c. Daya Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun

Pandhapuking daya wacaka ingkang kaping tiga menika daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tembung asiling ewah-ewahan menika badhe nuwuhaken teges panggenan ingkang kasebut ing lingganipun saha ateges mangsa.

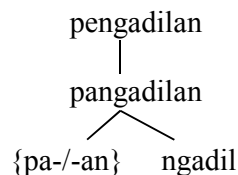
- 1) Daya Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun ingkang Tegesipun Panggenan ingkang Kasebut ing Lingganipun

Miturut *data* ingkang kapanggihaken, daya wacaka kanthi tembung kaanan minangka lingganipun ateges panggenan ingkang kasebut ing lingganipun. *Data* menika saged dipunpirsani wonten ing pethikan ing ngandhap menika.

Ing kono diberitakake menawa akeh para pejabat kang kesangkut perkara korupsi, sogok lan mafia proyek padha diseret ing *pengadilan*.
(DL61/KR/131013/k21/DK/kol1/bar9)

Saking pethikan ukara menika saged dipunmangertosi bilih tembung pengadilan menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsohono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pengadilan kadhapuk saking tembung ngadil ingkang karaketan wuwuhan sesarengan pa-/an saengga dados pengadilan. Tembung pengadilan lajeng dados pengadilan amargi kaserat kados dene pangucapan/basa lesanipun. Pandhapuking tembung pengadilan saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung ngadil menika kalebet tembung kaanan amargi mratelakaken wateking titah ingkang awujud raos boten pilih sih. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kaanan, tembung ngadil menika saged dipunsambung kaliyan tembung langkung (langkung ngadil), radi (radi ngadil), paling (paling ngadil), banget (ngadil banget), saha dhewe (ngadil dhewe).

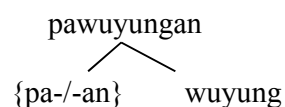
Dipunpirsani saking *kontek* ukaranipun, tembung pengadilan menika tegesipun panggenan kangge ngadili utawi saged dipuntegesi panggenan kang

ngadil. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga kaanan ngadil ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pengadilan, tegesipun panggenan kangge ngadili utawi panggenan ingkang ngadil. Pethikan sanes ingkang nedahaken daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan lan tegesipun panggenan ingkang kasebut ing lingganipun saged dipunpirsani wonten pethikan menika.

“Boya. Aku baka tumuju dhusun *Pawuyungan* banjur munggah pareden Papat Gathuk tumuju pucuking pareden.”
(DL69/KR/081213/k21/DP/kol3/bar37)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pawuyungan menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsohono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pawuyungan kadhapuk saking tembung kaanan wuyung ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pandhapuking tembung pawuyungan saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung wuyung kalebet tembung kaanan amargi mratelakaken wateking titah ingkang awujud raos muring, nepsu, sedhih, kesengsem. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kaanan, tembung wuyung menika saged dipunsambung kaliyan tembung langkung (langkung wuyung), radi (radi

wuyung), paling (paling wuyung), banget (wuyung banget), saha dhewe (wuyung dhewe).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pawuyungan menika mratelakaken namaning dhusun ingkang mirid saking panggenan kangge ngraosaken wuyung. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih tembung lingga kaanan wuyung ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pawuyungan menika saged dipuntegesi panggenan wuyung.

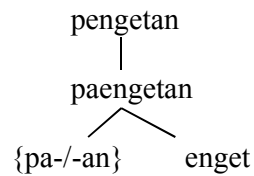
2) Daya Wacaka kanthi Tembung Kaanan minangka Lingganipun ingkang Ateges Mangsa

Miturut *data* ingkang kapanggihaken, daya wacaka kanthi tembung kaanan minangka lingganipun nuwuhaken teges mangsa. *Data* menika saged dipunpirsani saking pethikan menika.

“ngene lho Dhik, kanca-kanca persatuan Wredhatama arep ngadani Sawalan ngiras mahargya *pengetan* dina Proklamasi RI.
(DL51/KR/250813/k13/W/kol2/bar16)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pengetan menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsohono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pengetan menika kadhapuk saking tembung kaanan enget karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pandhapuking tembung pengetan saged dipunpirsani wonten ing andharan menika.

Tembung enget menika kalebet tembung kaanan amargi mratelakaken wateking titah ingkang awujud raos emut. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kaanan, tembung enget menika saged dipunsambung kaliyan tembung langkung (langkung enget), radi (radi enget), paling (paling enget), sanget (enget sanget) saha dhewe (enget dhewe).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pengetan menika ateges wekdalipun masarakat Indonesia ngemut-emut dinten Proklamasi RI. Kanthi mekaten saged dipunmangertosi bilih daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga kaanan enget ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pengetan, tegesipun mangsa utawi wekdaling manungsa ngemut-emut/ngenget-enget.

d. Daya Wacaka kanthi Prakategorial minangka Lingganipun

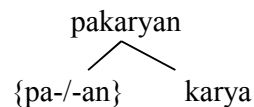
Pandhapuking daya wacaka ingkang pungkasan menika kadhapuk saking prakategorial ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Daya wacaka kanthi prakategorial minangka lingganipun menika ateges minangka lesan. *Data* ingkang kapanggihaken saged dipunpirsani saking pethikan menika.

Sanadyan mung dakabatin, saben miwiti ***pakaryan***, aku tansah ndonga nyuwun berkahing Pangeran.(KR/070413/k21/MP/kol3/bar21)

Saking pethikan ukara menika saged dipunmangertosi bilih tembung pakaryan menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung

lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pakaryan menika kadhapuk saking prakategorial karya ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pandhapuking tembung pakaryan saged dipunpirsani wonten ing andharan menika.

Tembung karya menika kalebet prakategorial, amargi boten saged madeg piyambak, panganggening tembung kedah dipunsambung kaliyan morfem utawi tembung sanes. Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pakaryan menika minangka lesan, saengga ateges perkawis ingkang dipunkaryakaken. Pramila saged dipunmangertosi bilih daya wacaka ingkang kadhapuk saking lingga ingkang awujud prakategorial karya ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pakaryan menika minangka lesan tegesipun perkawis ingkang dipunkayakaken. Pethikan sanes ingkang nedahaken daya wacaka kanthi prakategorial minangka lingganipun saged dipunpirsani wonten pethikan ing ngandhap menika.

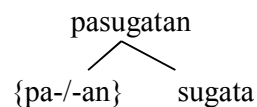
Pasugatan seni jathilan babak sepisan sajroning adicara merti desa ing kalurahan Wukirpralaya wus paripurna.
(KR/140413/k21/DWP/kol1/bar12)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pasugatan menika kalebet daya wacaka. Miturut Antunsohono (1956:35), daya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung lingga

ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tegesing daya wacaka wonten tiga, inggih menika panggenaning barang ingkang kasebut lingganipun, mangsa saha minangka lesan.

Tembung pasugatan menika kadhapak saking prakategorial sugata ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pandhapuking tembung pasugatan saged dipunpirsani wonten ing andharan menika.

Tembung sugata menika kalebet prakategorial, amargi boten saged madeg piyambak, panganggening tembung kedah dipunsambung kaliyan morfem utawi tembung sanes. Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pasugatan menika minangka lesan, saengga ateges barang ingkang dipunsugatakaken/dipunsuguhaken. Pramila saged dipunmangertosi bilih daya wacaka ingkang kadhapak saking lingga ingkang awujud prakategorial sugata ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan pasugatan menika minangka lesan saengga tegesipun barang ingkang dipunsugatakaken/dipunsuguhaken.

3. Kriya Wacaka

Kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapak saking tembung kriya tanduk ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-}. Kriya wacaka ingkang dipunpangguhaken wonten ing panaliten menika ngemu teges patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, saha piranti utawi sarana.

1) Kriya Wacaka ingkang Ateges Patrap utawi Cara

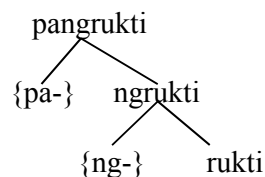
Miturut *data* ingkang kapanggihaken kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung tanduk karaketan ater-ater {pa-} saged ateges patrap utawi cara.

Data menika saged dipunpirsani wonten ing pethikan menika.

Kacarita, pas dina ***pangrukti***, baandharan dana beya disaguhi dening Srikandhi. (DL7/KR/200113/k21/SI/kol2/bar18)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pangrukti menika kalebet kriya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan ater-ater {pa-}. Wondene tegesipun kriya wacaka inggih menika patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, ukuran, saha piranti utawi sarana.

Tembung pangrukti menika kadhapuk saking tembung kriya tanduk ngrukti ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-}. Tembung ngrukti menika kalebet tembung tanduk amargi kadhapuk saking prakategorial rukti ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara {ng-}. Pandhapuking tembung pangrukti saged dipunpirsani wonten ing andharan menika.

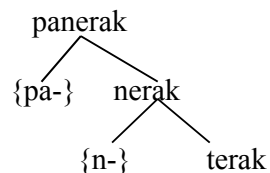
Tembung ngrukti menika kalebet tembung kriya amargi mratelakaken salah bawa utawi tandang damel ingkang atges ngrumat/ngopeni. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung ngrukti menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun ngrukti) saha tembung boten (boten ngrukti).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pangrukti menika ateges patrap utawi cara anggenipun ngrukti. Pramila saged dipunmangertosi bilih kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ngrukti ingkang kawuwuhan ater-ater pa- saengga dados tembung andhahan pangrukti, tegesipun patrap utawi cara anggenipun ngrukti. Pethikan sanes ingkang nedahaken kriya wacaka ingkang tegesipun patrap saged dipunpirsani wonten pethikan menika.

Sawise Rusdi lair, pancen Ratri nalika semana sengaja nglungani lan nglalekake kutha kang kebak crita ***panerak*** pangumbaring hawa nepsu ing natarane Rama, bapake Rusdi lan dheweke.
(DL13/KR/170213/k21/DG/kol3/bar3)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung panerak kalebet kriya wacaka. Miturut Antunshono (1956:35), kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan ater-ater {pa-}. Wondene tegesipun kriya wacaka inggih menika patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, ukuran, saha piranti utawi sarana.

Tembung panerak kadhapuk saking tembung kriya tanduk nerak ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-}. Tembung nerak menika kalebet tembung tanduk amargi kadhapuk saking tembung prakategorial terak ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara {n-}. Pandhapuking tembung panerak saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung nerak kalebet tembung kriya amargi mratelakaken solah bawa utawi tandang damel ingkang tegesipun nrajang. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung nerak menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun nerak) saha tembung boten (boten nerak).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung panerak menika ateges patrap anggenipun nerak. Pramila saged dipunmangertosi bilih kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk nerak ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-} saengga dados tembung andhahan panerak menika tegesipun patrap anggenipun nerak.

2) Kriya Wacaka ingkang Ateges Tukang utawi Priyantun ingkang

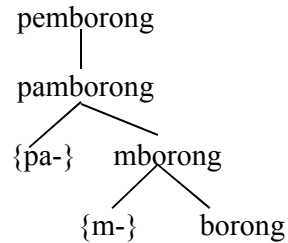
Miturut *data* ingkang kapanggihaken kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung tanduk karaketan ater-ater {pa-}, saged ateges tukang utawi priyantun. *Data* menika saged dipunpirsani wonten pethikan menika.

Bojone Wignya mak brabat enggal-enggal marani pak **pemborong**.
(DL42/KR/160613/k21/MeP/kol3/bar11)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pemborong menika kalebet kriya wacaka. Miturut Antunshono (1956:35), kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan ater-ater {pa-}. Wondene tegesipun kriya wacaka inggih menika patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, ukuran, saha piranti utawi sarana.

Tembung pemborong menika kadhapuk saking tembung kriya tanduk mborong ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-} saengga dados tembung pamborong. Tembung pamborong lajeng dipununggalaken pemborong kangge

nggampilaken pangucapanipun. Tembung mborong kalebet tembung tanduk amargi kadhapuk saking prakategorial borong ingkang kawuwuhan ater-atet anuswara {m-}. Pandhapuking tembung pemborong saged dipunpirsani wonten andharan menika.

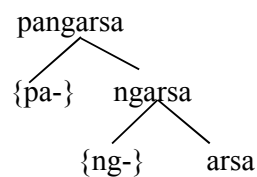
Tembung mborong menika kalebet tembung kriya amargi mratelakaken salah bawa utawi tandang damel ingkang sebutan sanesipun nebas. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung mborong menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun mborong) saha tembung boten (boten mborong).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pamborong menika ateges tukang utawi priyantun ingkang pedamelanipun mborong. Pramila saged dipunmangertosi bilih kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk mborong ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-} saengga dados tembung andhahan pamborong menika tegesipun tukang utawi priyantun ingkang mborong. Pethikan sanes ingkang nedahaken kriya wacaka ingkang tegesipun tukang utawi priyantun ingkang, saged dipunpirsani wonten pethikan menika.

Wis pirang-pirang kutha diliwati nganti telung ndina iku, ninggalake Jakarta, ninggalake perusahaane minangka **pangarsa**.
(DL44/KR/300613/k12/NSA/kol1/bar7)

Saking pethikan menika dipunmangertosi bilih tembung pangarsa menika kalebet kriya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan ater-ater {pa-}. Wondene tegesipun kriya wacaka inggih menika patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, ukuran, saha piranti utawi sarana.

Tembung pangarsa kadhapuk saking tembung kriya tanduk ngarsa ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-}. Tembung ngarsa kalebet tembung tanduk amargi kadhapuk saking tembung katrangan arsa ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara {ng-}. Pandhapuking tembung pangarsa saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung ngarsa menika kalebet tembung kriya amargi mratelakaken salah bawa utawi tandang damel ngarep (kagungan karep). Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung ngarsa menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun ngarsa) saha tembung boten (boten ngarsa).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pangarsa menika tegesipun priyantun ingkang ngarsa *perusahaan*. Pramila saged dipunmangertosi bilih kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ngarsa ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-} saengga dados tembung andhahan pangarsa menika tegesipun priyantun ingkang ngarsa.

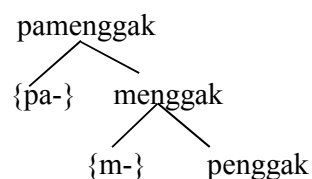
3) Kriya Wacaka ingkang Ateges Piranti utawi Sarana

Miturut *data* ingkang kapanggihaken kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung tanduk ingkang karaketan ater-ater {pa-}, saged ateges piranti utawi sarana. *Data* menika saged dipunpirsani saking pethikan wonten ngandhap menika.

Mangkonoa arep ngeculake tembung **pamenggak**, atine uga ora tekan.
(DL16/KR/030313/k21/A/kol1/bar46)

Pethikan menika nedahaken bilih tembung pamenggak menika kalebet kriya wacaka. Miturut Antunshono (1956:35), kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan ater-ater {pa-}. Wondene tegesipun kriya wacaka inggih menika patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, ukuran, saha piranti utawi sarana.

Tembung pamenggak kadhapuk saking tembung kriya tanduk menggak ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-}. Tembung menggak menika kalebet tembung tanduk amargi kadhapuk saking prakategorial penggak ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara {m-}. Pandhapuking tembung pamenggak saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung menggak menika kalebet tembung kriya amargi mratelakaken solah bawa utawi tandang damel ingkang tegesipun nyandhet, ngelikake. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung menggak menika saged

dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun menggak) saha tembung boten (boten menggak).

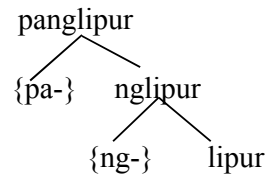
Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pamenggak menika tegesipun sarana kangge menggak. Pramila saged dipunmangertosi bilih kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk menggak ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-} saengga dados tembung andhahan pamenggak menika tegesipun sarana kangge menggak. Pethikan sanes ingkang nedahaken kriya wacaka ingkang tegesipun sarana utawi piranti saged dipunpirsani wonten pethikan wonten ngandhap menika.

Kuliah pancen kena kanggo ***panglipur***.
(DL21/KR/240313/k21/PM/kol3/bar17)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung panglipur menika kalebet kriya wacaka. Miturut Antunsuhono (1956:35), kriya wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan ater-ater {pa-}. Wondene tegesipun kriya wacaka inggih menika patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, ukuran, saha piranti utawi sarana.

Tembung panglipur kadhapuk saking tembung kriya tanduk nglipur ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-}. Tembung nglipur kalebet tembung tanduk amargi kadhapuk saking prakategorial lipur ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara {ng-}. Pandhapuking tembung panglipur saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung nglipur kalebet tembung kriya amargi mratelakaken solah bawa utawi tandang damel. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung nglipur menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun nglipur) saha tembung boten (boten nglipur).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung panglipur menika ateges sarana kangge nglipur. Pramila saged dipunmangertosi bilih tembung kriya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk nglipur ingkang kawuwuhan ater-ater {pa-} saengga dados tembung andhahan panglipur menika tegesipun sarana kangge nglipur.

4. Karana Wacaka

Karana wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} Wonten ing panaliten menika, pandhapuking karana wacaka lajeng dipunperang dados kalih: (1)kadhapuk saking kriya tanduk ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} ingkang ateges piranti utawi sarana saha (2)kadhapuk saking tembung lingga ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {paN-/an}. Tembung lingga ingkang kapanggihaken menika tembung kaanan, saha prakategorial ingkang ateges piranti utawi sarana.

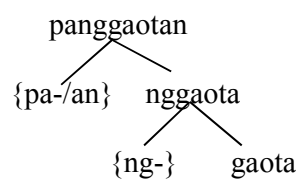
a. Karana Wacaka ingkang Kadhapuk saking Tembung Kriya Tanduk ingkang Karaketan Wuwuhan Sesarengan {pa-/an}

Pandhapuking karana wacaka ingkang sepisan menika tembung kriya tanduk ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Pethikan ingkang nedahaken kriya wacaka inggih menika.

Dadi tukang minangka *panggaotan* kanggo ngglinghingake urip mono dadia tukang sing jujur. (DL35/KR/190513/k21/T/kol1/bar6)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung panggaotan menika kalebet karana wacaka. Miturut Antunshono (1956:36), karana wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung tanduk ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. tegesing karana wacaka wonten kalih, inggih menika panggenan saha piranti utawi srana.

Tembung panggaotan kadhapuk saking tembung kriya tanduk nggaota ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tembung nggaota kalebet tembung tanduk amargi kadhapuk saking prakategorial gaota ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara {ng-}. Pandhapuking tembung panggaotan saged dipunpirsani wonten ing andharan menika.

Tembung nggaota menika kalebet tembung kriya amargi mratelakaken salah bawa utawi tandang damel ingkang tegesipun nyambut damel. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung nggaota menika saged dipunsambung

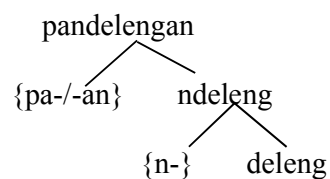
kaliyan tembung anggenipun (anggenipun nggaota) saha tembung boten (boten nggaota).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung panggaotan menika tegesipun sarana nggaota. Pramila saged dipunmangertosi bilih karana wacaka ingkang kadhapak saking tembung kriya tanduk nggaota ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saengga dados tembung andhahan panggaotan, tegesipun sarana anggenipun nggaota. Pethikan sanes ingkang nedahaken karana wacaka ingkang kadhapak saking tembung kriya tanduk ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} inggih menika.

Ora watara suwe plastik isi at iwis ilang saka *pandelengan*.
DL65/KR/171113/k21/At/kol3/bar28)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung pandelengan menika kalebet karana wacaka. Miturut Antunsohono (1956:36), karana wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapak saking tembung tanduk ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. tegesing karana wacaka wonten kalih, inggih menika panggenan saha piranti utawi srana.

Tembung pandelengan kadhapak saking tembung kriya tanduk ndeleng ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an}. Tembung ndeleng kalebet tembung tanduk amargi kadhapak saking prakategorial deleng ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara {n-}. Pandhapuking tembung pandelengan saged dipunpirsani wonten ing andharan menika.

Tembung ndeleng kalebet tembung kriya amargi mratelakaken solah bawa utawi tandang damel ingkang tegesipun mirsani. Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kriya, tembung ndeleng menika saged dipunsambung kaliyan tembung anggenipun (anggenipun ndeleng) saha tembung boten/ora (ora ndeleng).

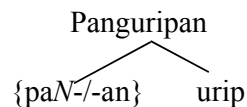
Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung pandelengan menika ateges piranti kangge ndeleng/mirsani. Pramila saged dipunmangertosi bilih karana wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya tanduk ndeleng ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {paN/-an} saengga dados tembung andhahan pandelengan, tegesipun piranti kangge ndeleng/ningali.

b. Karana Wacaka ingkang Kadhapuk saking Tembung Lingga ingkang Karaketan Wuwuhan Sesarengan {paN/-an}

Pandhapuking karana wacaka ingkang kaping kalih inggih menika tembung lingga karaketaken wuwuhan sesarengan {paN/-an}. Miturut Antunsuhono (1956:36), karana wacaka inggih menika tembung andhahan ingkang kadhapuk saking tembung tanduk ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {paN/-an}. Karana wacaka saged nuwuhaken kalih teges, inggih menika panggenan saha piranti utawi srana. Pandhapuking karana wacaka kanthi muwuhaken {paN/-an} dhateng tembung lingga menika jumbuh kaliyan tuladha kriya wacaka inggih menika tembung panguripan. Wonten ing panaliten menika panganggening tembung panguripan menika ugi dipunpanggihaken. Tembung panguripan saged dipunpirsani wonten ing pethikan ing ngandhap menika.

Wektu terus lumaku, rodha *panguripan* sanadyan mung mbaka sapecak nanging terus wae tumapak.
(DL37/KR/260513/k21/MaPa/kol3/bar4)

Saking pethikan menika saged dipunmangertosi bilih tembung panguripan menika kalebet karana wacaka. Tembung panguripan menika kadhapuk saking tembung kaanan urip ingkang karaketaken wuwuhan sesarengan {paN/-an}. Pandhapuking tembung panguripan saged dipunpirsani wonten andharan menika.

Tembung urip kalebet tembung kaanan amargi mratelakaken watek saking satunggaling barang (saged mobah mosik). Jumbuh kaliyan titikanipun tembung kaanan, tembung urip menika saged dipunsambung kaliyan tembung langkung (langkung urip), radi (radi urip), paling (paling urip), saha sanget (urip sanget).

Dipunpirsani saking *konteks* ukaranipun, tembung panguripan menika ateges sarana kangge urip/gesang. Pramila saged dipunmangertosi bilih karana wacaka ingkang kadhapuk saking tembung lingga kaanan urip ingkang karaketan wuwuhan sesarengan {paN/-an} saengga dados tembung andhahan panguripan, tegesipun piranti/sarana urip/gesang.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan ingkang sampun katindakaken, saged kapingdhet dudutan. Dudutaning panaliten menika kaandharaken wonten ngandhap menika.

1. Jinising tembung wacaka ingkang kapanggihaken wonten sekawan: (1) bawa wacaka, (2) daya wacaka, (3) kriya wacaka, saha (4) karana wacaka.
2. Pandhapuking bawa wacaka tembung lingga karaketan wuwuhan sesarengan {ka-/an}. Pandhapuking daya wacaka tembung lingga karaketan ater-ater {pa-}. Pandhapuking kriya wacaka tembung kriya tanduk karaketan ater-ater {pa-}. Pandhapuking karana wacaka tembung tanduk karaketan wuwuhan sesarengan {pa-/an} saha tembung kaanan karaketan wuwuhan sesarengan {paN-/an}.
3. Jinising lingga ingkang ndhapuk bawa wacaka wonten kalih: (1) tembung aran saha (2) tembung kaanan.
  - a. Bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran minangka lingganipun ateges panggenan/wewengkon, saha ndhapuk tembung andhahan awujud tembung aran,
  - b. Bawa wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan minangka lingganipun ateges panggenan utawi wewengkon saha ndadosaken tembung andhahan awujud tembung aran.

4. Jinising lingga ingkang ndhapuk daya wacaka wonten tiga: (1) tembung aran, (2) tembung kriya, (3) tembung kaanan, saha (4) prakategorial.
  - a. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung aran minangka lingganipun ateges panggenan ingkang kasebut ing lingganipun.
  - b. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya minangka lingganipun ateges panggenan ingkang kasebut ing lingganipun saha ateges minangka lesan.
  - c. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan minangka lingganipun ateges panggenan ingkang kasebut lingganipun saha ateges mangsa.
  - d. Daya wacaka ingkang kadhapuk saking prakategorial minangka lingganipun ateges minangka lesan.
5. Jinising lingga ingkang ndhapuk kriya wacaka menika tembung kriya tanduk. Kriya wacaka ateges patrap utawi cara, tukang utawi priyantun ingkang, saha piranti utawi srana.
6. Jinising lingga ingkang ndhapuk karana wacaka wonten kalih: (1) kriya tanduk, saha (2) tembung kaanan
  - a. Karana wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kriya ateges piranti utawi srana.
  - b. Karana wacaka ingkang kadhapuk saking tembung kaanan ateges piranti utawi sarana.

B. Implikasi

Panaliten menika ngrembag tembung wacaka ingkang kapanggihaken wonten ing cerkak ingkang kapacak ing *rubrik Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* taun 2013. Asiling panaliten menika kaangkah saged dipunginakaken kangge paraga pendhidhikan basa Jawi bab tata tembung mliginipun tembung wacaka. Kangge guru saha siswa asiling panaliten menika saged dipunginakaken minangka *materi* saha tuladha pamilihing tembung endah wonten ing piwulangan nyerat basa Jawi kadosta nyerat cerkak utawi geguritan.

Salajengipun kangge mujudaken raos kaendahan wonten ing seratan, tembung-tembung wacaka saged dipunginakaken ing panyeratan cerkak. Asiling panaliten menika ugi saged dipunginakaken kangge *referensi* panaliten salajengipun ingkang langkung wiyar.

C. Pamrayogi

Adhedhasar dudutan saha *implikasi* ing panaliten menika, panaliti saged suka pamrayogi ing ngandhap menika.

1. Panaliten bab tembung wacaka menika namung neliti *data* ingkang dipunpanggihaken wonten ing cerkak ingkang kapacak wonten ing *rubrik Mekar Sari* ariwarti *Kedaulatan Rakyat* ingkang *terbit* saben dinten ngahad ing taun 2013, pramila saged dipunteliti wonten ing *sumber data* sanesipun supados tetembungan ingkang dipunpanggihaken tansaya kathah lan saged nambah *referensi*.

2. Panaliten wonten ing cerkak ingkang kapacak ing ariwarti *Kedaulatan Rakyat* menika namung winates bab tembung wacaka, tumraping para panaliti salajengipun kaangkah saged nindakaken panaliten bab tembung andhahan sanesipun.

KAPUSTAKAN

- Antunsuhono. 1956. *Paramasastra Djawa*. Yogyakarta: Hien Hoo Sing
- Chaer, Abdul. 1994. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta
- Hestiani, Dwi Restu. 2012. “*Verba Berafiks Bahasa Jawa dalam Rubrik Cerita Rakyat “Pasir Luhur Cinatur” pada Majalah Panjebar Semangat*”. Skripsi. Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta.
- Mulyana. 2011. *Morfologi Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- Nurlina, dkk. 2004. *Pembentukan Kata dan Pemilihan Kata dalam Bahasa Jawa*. Jakarta: Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional.
- Ramlan. 1987. *Morfologi: Suatu Tinjauan Deskriptif*. Yogyakarta: C.V Karyono.
- Nurgiyantoro, Burhan. 2002. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Nurhayati, Endang. 2001. *Morfologi Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Fakultas Bahasa dan Seni UNY.
- Poerwadarminta, W. J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Ngayogyakarta: J.B. Wolters’ Uitgevers Maatschappij.
- Samsuri. 1980. *Analisis Bahasa; Memahami Bahasa secara Ilmiah*. Jakarta: Penerbit Erlangga.
- Sayuti. Suminto A. 2000. *Berkenalan dengan Prosa Fiksi*. Yogyakarta: Gama Media.
- Stanton. Robert. 2007. *Teori fiksi*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- (ed). 1992. *Tata Bahasa Baku Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- Sugiyono. 2010. *Metode Penelitian Pendidikan: Pendekatan Kuantitatif, Kualitatif dan R&D*. Bandung: Penerbit alfabeta.
- Sumardjo. Jacob. 1997. *Catatan Kecil tentang Menulis Cerpen*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Tarigan, Henry Guntur. 1985. *Pengajaran Morfologi*. Bandung: Penerbit Angkasa
- Ulfah, Afiya. 2013. “*Afiks Gabung dalam Novel Gerombolan Gagak Matram Karya Any Asmara*”. Skripsi. Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

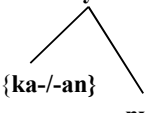
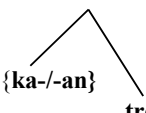
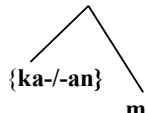
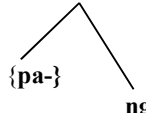
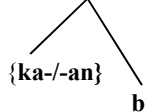
Wibawa, Sutrisna, dkk. 2004. *Buku Pegangan Kuliah Mata Pelajaran Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Fakultas Ilmu Pendidikan UNY.

LAMPIRAN

**Analisis Data Tembung Wacaka wonten ing Cerkak
ingkang Kapacak ing Rubrik Mekar Sari Ariwanti Kedaulatan Rakyat**

No.	Data	Jinising Tembung Wacaka				Jinising Tembung Lingga											Katrangan
		Bawa Wacaka	Daya Wacaka	Kriya Wacaka	Karana Wacaka	Aran	Kriya	Kaanan	Panggandheng	Panyilah	Sesuluh	Wilangan	Ancer-ancer	Katrangan	Panguwuh	Prakategorial	
		a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1.	“Entuk apa nulis sastra Jawa?” ngono pitakonku nalika taun 1991, ana sawijining <i>patemon</i> ing Sanggar Sastra Jawa Yogyakarta. (KR/060113/k21/P/kol1/bar24)		✓													✓	Patemon daya wacaka (tembung aran) “mangsane wong padha ketemu” /b2 {pa-/-an} → temu prakategorial
2.	Cerkak lan Geguritan kang daktulis ana blog, ana penerbit saka Suriname kang duwe <i>kawigaten</i> sastra Jawa. (KR/060113/k21/P/kol1/bar37)	✓						✓									Kawigaten bawa wacaka (tembung aran) /a2 “rasa wigati” {ka-/-an} → wigati tembung kaanan “perlu banget”
3.	“Kabeh pancen wis ginaris. Aku mung lulusan STM entuk <i>kanugrahan</i> Gusti Allah...” (KR/060113/k21/P/kol3/bar27)	✓				✓											Kanugrahan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “ganjaran, peparing” {ka-/-an} → nugraha tembung aran “ganjaran, peparing”

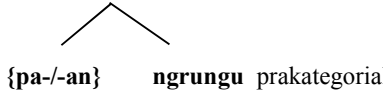
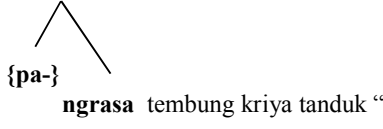
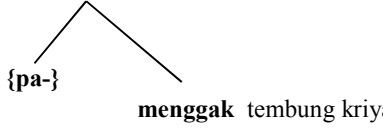
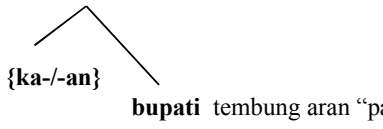
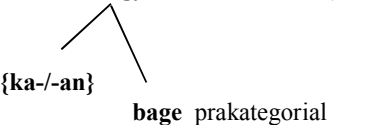
Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
4.	Pikire, sawise pedhot sesambungane karo dheweke, uripe Pramono bakal kaya layangan tatas. Nanging kanyatan , tekan saiki kurang luwih rolas taun Pramono tetep teteg atine. (KR/130113/k18/MS/kol1/bar7)	√						√									Kanyatan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “prakara kang nyata” nyata tembung kaanan “temen, ora gorohan”
5.	Dheweke crita saka pisanan anggone sesambungan katresnan tekan pisahe karo Pramono. (KR/130113/k18/MS/kol2/bar2)	√						√									Katresnan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “rasa seneng/tresna” tresna tembung kaanan “asih, mulunging ati marang liyan”
6.	“Ringkese, urip iku ora oleh nyunggi kamurkan nanging kudu eling lan waspada!” (KR/130113/k18/MS/kol3/bar39)	√						√									Kamurkan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “ora trima” murka tembung kaanan “ora trima”
7.	Kacarita, pas dina pangrukti , babagan dana beya disaguhi dening Srikandhi. (KR/200113/k21/SI/kol2/bar18)			√			√										Pangrukti kriya wacaka “patrap anggone ngrukti” /c1 ngrukti tembung kriya tanduk “ngrumat, ngopeni”
8.	Kabeh kabutuhan dheweke sing nanggung. (KR/200113/k21/SI/kol2/bar19)	√						√									Kabutuhan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “perkara kang dibutuhke” butuh tembung kaanan “perlu”

Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
9.	Ndilalah Permadi antuk <i>kacilakan</i> , motore tabrakan, nalika arep mangkat mulang. (KR/200113/k21/SI/kol3/bar48)	√						√									Kacilakan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “perkara kang cilaka” {ka-/-an} cilaka tembung kaanan “nandhang sangsara (kojur), ora begja”
10.	Miwiti minggu iki, Lukito kudu njaga <i>kasarasan</i> . (KR/270113/k21/NPLJ/kol3/bar17)	√						√									Kasarasan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “rasa saras” {ka-/-an} saras tembung kaanan “ora lelaranen”
11.	Bu Sarju lagi masak ana <i>pawon</i> . (KR/030213/k21/KOOK/kol1/bar7)		√			√											Pawon daya wacaka “panggonan/papan awu” /b1 {pa-/-an} awu tembung aran “lebu tilas obong-obongan kayu”
12.	Dheg! Ibune Kinanthi tumuli kelingan <i>kadadeyan</i> wolulikur taun kepungkur. (KR/170213/k21/DG/kol2/bar15)	√						√									Kadadeyan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “perkara kang wus kalampahan” {ka-/-an} dadi tembung kaanan “ana, maujud saka ing ora ana”
13.	Sawise Rusdi lair, pancen Ratri nalika semana sengaja nglungani lan nglalekake kutha kang kebak crita <i>panerak</i> pangumbaring hawa nepsu ing natarane Rama, bapake Rusdi lan dheweke. (KR/170213/k21/DG/kol3/bar3)			√			√										Panerak kriya wacaka “patrap olehe nerak” /c1 {pa-} nerak tembung kriya tanduk “nrajang”

Lajengipun Tabel

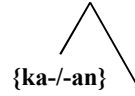
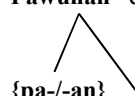
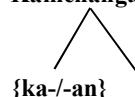
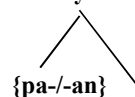
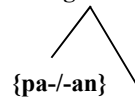
No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
14.	“Ha?!!! Nglamar?! Kowe ora gojeg, Ndhuk? Aku ora salah <i>pangrungon</i> ?” saking kagete lan semu ora percaya meh wae Sarman nglebokake geni rokok arep disedhot. (KR/030313/k21/A/kol1/bar12)				√		√										Pangrungon karana wacaka “piranti/srana ngrungu” /d2
15.	Sarman unjal napas, nyuda mbendheyote <i>pangrasa</i> . (KR/030313/k21/A/kol1/bar19)			√			√										Pangrasa kriya wacaka “carane ngrasa” /c1
16.	Mangkonoa arep ngeculake tembung <i>pamenggak</i> , atine uga ora tekan. (KR/030313/k21/A/kol1/bar46)			√			√										Pamenggak kriya wacaka “piranti/srana menggak” /c3
17.	“Pokoke sesuk nikahan lan resepsine aja ana ngomah. Nikahan ana masjid agung <i>kabupaten</i> , resepsine nang aulane. Piye Pak? Luwih irit tinimbang nang gedhung pertemuan.” (KR/030313/k21/A/kol2/bar21)	√				√											Kabupaten bawa wacaka “wewengkonipun bupati” /a1
18.	“ <i>Kabagyan</i> sakedheping netra kudu daktebus patang taun dhuwit telung puluh yuta” (KR/030313/k21/A/kol3/bar49)	√					√										Kabagyan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “rasa begja”

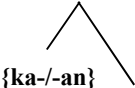
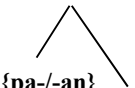
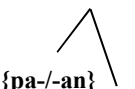
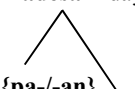
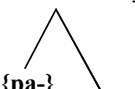
Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
19.	Pawongan mau banjur tumuju papan parkir, mlebu mobil banjur tleser-tleser ninggalake pasar ngarep kecamatan . (KR/100313/k18/WA/kol1/bar61)	√				√											Kecamatan Kacamatan bawa wacaka “Wewengkonipun camat” /a1 {ka-/an} camat tembung aran “pangkat sangisoring bupati (Indonesia)”
20.	Nanging kang luwih wigati, saben tindak Karangsari saperlu hamriksani tayub ing Kademangan banjur hambeksa ngibing ledhek prawan-prawan Karangsari. (KR/170312/k18/LS/kol1/bar34)	√				√											Kademangan bawa wacaka “wewengkonipun demang” /a1 {ka-/an} demang tembung aran “lelurahing bekel, sesebutane sawenehing abdi-dalem”
21.	Kuliah pancen kena kanggo panglipur . (KR/240313/k21/PM/kol3/bar17)			√		√											Panglipur kriya wacaka “srana nglipur” /c4 {pa-} nglipur tembung kriya tanduk “ngrerapu supaya lipur atine”
22.	Sajak mbuwang esem kang ngujiwat, nyawatake sakabehe kaluwihan lan sarwa paripurna. (KR/310313/k21/R/kol1/bar9)	√						√									Kaluwihan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “duwe perkara luwih” {ka-/an} luwih tembung kaanan “turah (punjul) saka ing mesthine”
23.	Rumangsa seneng bakal pindhah panggonan lan bakal dadi gebyar kanggo penganggo wong-wong minangka nuhoni dunung. (KR/310313/k21/R/kol1/bar43)			√		√											Penganggo Panganggo kriya wacaka “sarana nganggo” /c4 {pa-} nganggo tembung kriya tanduk “migunakake, ngetrapake ing awak”

Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
24.	“weleh, apa maneh iki! Wong-wong saiki, pancen seneng lan bombong karo gaweyan luar negeri ta? Iku <i>kasunyatan</i> , ora bisa diselaki. (KR/310313/k21/R/kol3/bar5)	√						√									Kasunyatan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “pancen nyata” sunyata tembung kaanan “nyata, sanyata”
25.	“Apa maneh aku, ora salah apa-apa, terus dibuwang neng <i>pawuhan</i> karo wanita lemu tur elek pisan.” (KR/310313/k21/R/kol3/bar8)		√			√											Pawuhan daya wacaka “panggonan uwuh” /b1 uwuh tembung aran “rereged awujud godhong lsp”
26.	Aku ditemu tukang gresek, terus mapan ana ing papan iki, eh kanyata malah luwih tentrem, hehe...” kandhane klambi merek misuwur iku, kanthi esem kebak <i>kamenangan</i> . (KR/310313/k21/R/kol3/bar12)	√						√									Kamenangan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “rasa menang” menang tembung kaanan “luwih unggul tinimbang”
27.	Sanadyan mung dakabatin, saben miwiti <i>pakaryan</i> , aku tansah ndonga nyuwun berkahing Pangeran. (KR/070413/k21/MP/kol3/bar21)		√													√	Pakaryan daya wacaka “perkara kang dikaryake” /b3 karya prakategorial
28.	<i>Pasugatan</i> seni jathilan babak sepisan sajroning adicara merti desa ing kalurahan Wukirpralaya wus paripurna. (KR/140413/k21/DWP/kol1/bar12)		√													√	Pasugatan daya wacaka “barang kang disuguh” /b3 sugata prakategorial “suguh”

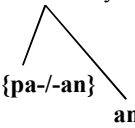
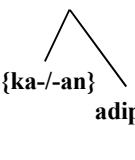
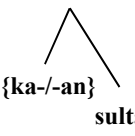
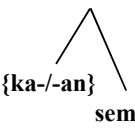
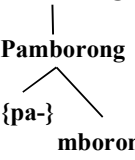
Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
29.	Pasugatan seni jathilan babak sepisan sajroning adicara mertu desa ing kalurahan Wukirpralaya wus paripurna. (KR/140413/k21/DWP/kol1/bar12)	√				√											Kalurahan bawa wacaka “wewengkoning lurah” /a1 lurah tembung aran “ <i>kepala desa</i> (kampung)”
30.	Mula wektu iki, laku nistamu kuwi bakal nibakake paukuman kang abot marang kowe dhewe. (KR/140413/k21/DWP/kol3/bar35)		√													√	Paukuman daya wacaka “wong kang diukum” /b3 ukum tembung aran “wewaton, angger-angger”
31.	Dina pahargyan tansaya cedhak. (KR/210413/k21/TNU/kol1/bar48)		√													√	Pahargyan daya wacaka “mangsane wong diurmati” /b2 argya prakategorial
32.	Tumrap wong padesan garengpung kena kanggo tandha lamun mangsa rendheng wis arep ganti mangsa ketiga. (KR/280413/k21/BL/kol1/bar6)		√			√											Padesan daya wacaka “panggonan desa” /b2 desa tembung aran “dhusun, gegrombolaning pomahan ing sajabaning negara (luwih gedhe tinimbang dhukuh)”
33.	Adji sing sakawit tetembangan jroning batin nglarasake tembang My Love kaget, amarga ing pandulu satleraman sumurup ana wanita mlaku. (KR/280413/k21/BL/kol1/bar18)			√		√											Pandulu kriya wacaka “piranti ndulu” /c4 ndulu tembung kriya tanduk “ndeleng”

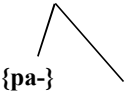
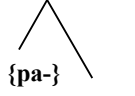
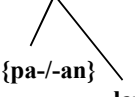
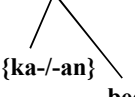
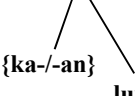
Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
34.	Awit kejaba tilik wong tuwane, uga nakyinake pekabaran bab pokale Ali kang murang tata. (KR/120513/k21/NPU/kol2/bar21)		√													√	Pekabaran ↓ Pakabaran daya wacaka “barang kang dikabarke” /b3 {pa-/an} ↓ kabar prakategorial “werta, warta”
35.	Dadi tukang minangka panggaotan kanggo ngglindhingake urip mono dadia tukang sing jujur. (KR/190513/k21/T/kol1/bar6)				√		√										Panggaotan karana wacaka “sarana nggaota” /d2 {pa-/an} ↓ nggaota tembung kriya tanduk “nyambut-gawe”
36.	“Piyambake niku sanes tukang ok Pak, namung kernet tukang,” salah sijine tukang awèh pangerten . (KR/190513/k21/T/kol3/bar45)				√		√										Pangerten karana wacaka “sarana ngerti” /d2 {pa-/an} ↓ ngerti tembung kriya tanduk “nyakup (nyumurupi) surasane”
37.	Wektu terus lumaku, rodha panguripan sanadyan mung mbaka sapecak nanging terus wae tumapak. (KR/260513/k21/MaPa/kol3/bar4)				√		√										Panguripan karana wacaka “sarana nguripi” /d2 {pa-/an} ↓ {paN-/an} ↓ urip tembung kaanan “kaanan bisa mobah-mosik”

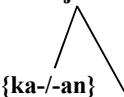
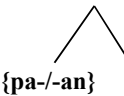
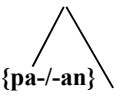
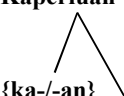
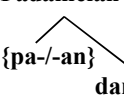
Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
38.	Nanging, ora tinemu nalar, saban panen kudu pasok bulu bekti neng Kanjeng Adipati. (KR/090613/k21/GM/kol2/bar4)		√													√	Panen daya wacaka “mangsane ani-ani” /b2
39.	“Wiwit panen mangsa iki, aku ora bakal maneh pasok bulu bekti neng Kadipaten .” (KR/090613/k21/GM/kol2/bar8)	√				√											Kadipaten bawa wacaka “wewengkoning adipati” /a1
40.	Ganti dina, wancine wisan gawe. Kanjeng Sultan nedheng lenggah ing pradata ageng. Padrata Ageng Kasultanan . (KR/090613/k21/GM/kol3/bar34)	√				√											Kasultanan bawa wacaka “wewengkoning sultan” /a1
41.	Atine bojone Wignya mak plong, kekarepane kang wus puluhan taun kepungkur bakal kasembadan . (KR/160613/k21/MeP/kol2/bar23)	√						√									Kasembadan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “kelakon kang diarep-arep”
42.	Bojone Wignya mak brabat enggal-enggal marani pak pemborong . (KR/160613/k21/MeP/kol3/bar11)			√			√										Pemborong

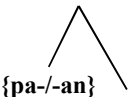
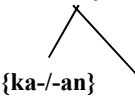
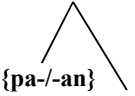
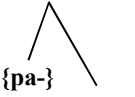
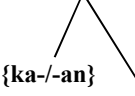
Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
43.	Sing maune makantar-kantar, darbe <i>panjangka</i> bijine anake paling ora patlikur. (KR/230613/k21/IN/kol1/bar48)			√			√										Panjangka kriya wacaka “patrap olehe njangka” /c1 njangka tembung kriya tanduk “mengarah, duwe pangangkah”
44.	Wis pirang-pirang kutha diliwati nganti telung ndina iku, ninggalake Jakarta, ninggalake perusahaan minangka <i>pangarsa</i> . (KR/300613/k12/NSA/kol1/bar7)			√			√										Pangarsa kriya wacaka “wong kang ngarsa” /c2 ngarsa tembung kriya tanduk “ngarep(duwe karep)”
45.	Sawise Dimas awèh <i>pelapuran</i> marang bapakne. (KR/070713/k21/GUKD/kol3/bar27)		√				√										Pelapuran Palapuran daya wacaka “perkara kang dilapurake” /b3 lapur tembung kriya “dikandhakake (dipratelakake)”
46.	“kabeh kuwi rak kanggo <i>kabecikan</i> desa ta Pak? “ (KR/210713/k21/KS/kol1/bar18)	√						√									Kabecikan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “perkara becik” becik tembung kaanan “utama, ora ana owahe, slamet”
47.	Pak Wal ndhadha <i>kaluputan</i> , banjur nyuwun ngapura marang garwane merga wis ngabur-abur dhuwit pribadi uga kas desa, kanggi ngabotohan adu jago nuruti senenge ati. (KR/210713/k21/KS/kol3/bar25)	√						√									Kaluputan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “perkara luput” luput tembung kaanan “salah, kliru”

Lajengipun Tabel

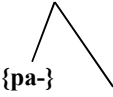
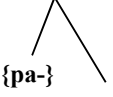
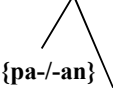
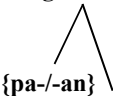
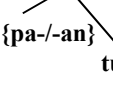
No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
48.	Merga Pak Lurah Wal ora bisa nggunakake jejaring sosial, mula Bu Lurah ngusulke kon masang kothak saran tanpa ngaturake tendensi pribadhine, Mbasan wis kelakon lan kawujudan Bu Lurah Lega. (KR/210713/k21/KS/kol3/bar52)	√						√									Kawujudan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “bisa ana wujud” wujud tembung kaanan “blegering kaanan”
49.	Jalaran ana pasrawungan , Basukarno grapyak, sumanak, luwes, marang sapa wae cedhak ora mbedak-mbedakake. (KR/280713/k21/SL/kol1/bar40)		√				√										Pasrawungan daya wacaka “panggonan/papan srawung” /b1 srawung tembung kriya “barung, tepung”
50.	“ngene lho Dhik, kanca-kanca persatuan Wredhatama arep ngadani Sawalan ngiras mahargya pengetan dina Proklamasi RI. (KR/250813/k13/W/kol2/bar16)		√					√									Pengetan daya wacaka “mangsane wong padha enget” /b2 paengetan enget tembung kaanan “eling, ora lali”
51.	Saliyane kuwi iki ana edaran bantuan dana samurwate kanggo kaperluan kasebut. (KR/250813/k13/W/kol2/bar18)	√						√									Kaperluan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “acara kang perlu” perlu tembung kaanan “kudu ditindakake, wigati”
52.	“sampun wongsal-wangsul nglamar pedamelan , nanging gagal teras, Pak?” (KR/010913/k21/BL/kol1/bar42)		√													√	Pedamelan Padamelan daya wacaka “perkara kang didamel” /b3 damel prakategorial “gawe”

Lajengipun Tabel

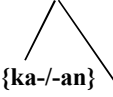
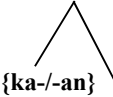
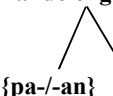
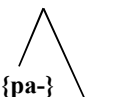
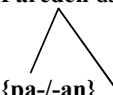
No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
53.	Lajeng kangge gesang <i>padintenan</i> , kula namnung ngenger dhateng juragan. (KR/010913/k21/BL/kol1/bar53)		√													√	Padintenan daya wacaka “mangsa pendhak dinane” /b2 padinten prakategorial “wektu wiwit pletheking srengenge tekan surupe”
54.	“Kasinggihan, Pak. Sowan kula sabrayat kejawi silaturahmi, tuwi <i>karaharjan</i> lan ngaturaken sugeng riyadi. (KR/010913/k21/BL/kol3/bar39)	√						√									Karaharjan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “perkara kang raharja” raharja tembung kaanan “rahayu, slamet”
55.	Nadyan rumangsa gumun, atine ing wektu iku ora kaya <i>padatan</i> . (KR/080913/k12/J/kol1/bar14)		√													√	Padatan daya wacaka “mangsa kaya adate” /b2 adat prakategorial “kalumrahan”
56.	...uga pinangka rasa <i>panarima</i> lan bungahing ati dene putri wuragil kang sulistya ing warna iku bakal kagarwa putra adipati (KR/290913/k21/KB/kol1/bar33)			√			√										Panarima kriya wacaka “carane narima” /c1 narima tembung kriya tanduk “nampa kalawan panuwun”
57.	Demang Prancah pancen rumangsa wus tekan panggayuhe, cedhak marang <i>kamulyan</i> . (KR/290913/k21/KB/kol1/bar55)	√						√									Kamulyan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “kaanan kang mulya” mulya tembung kaanan “sarwa kecukupan lan seneng uripe”

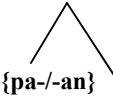
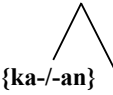

Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
58.	“Kanjeng, lajeng ingkang tedhak griya kula paring <i>panglamar</i> menika sinten, Kangjeng?” (KR/290913/k21/KB/kol3/bar33)			√			√										Panglamar kriya wacaka “wong kang nglamar” /c2 nglamar tembung kriya tanduk “nakokake wong wadon arep diepek bojo”
59.	“Sira kudu lantip ing <i>panggrahita</i> . Apa ana pratandha aneh nalika kowe padha bebedhang anak wadonmu?” (KR/290913/k21/KB/kol3/bar42)			√			√										Panggrahita kriya wacaka “sarana nggrahita” /c4 nggrahita tembung kriya tanduk “mangerti, nyana”
60.	Kenya kuning mruwus lan weweg piyadge kang dadi <i>pocapan</i> warga desa wekasan iki. (KR/061013/k21/S/kol1/bar3)		√												√		Pocapan daya wacaka “perkara kang diucap” /b3 ucap prakategorial “wetuning gunem”
61.	Ing kono diberitakake menawa akeh para pejabat kang kesangkut perkara korupsi, sogok lan mafia proyek padha diseret ing <i>pengadilan</i> . (KR/131013/k21/DK/kol1/bar9)		√					√									Pengadilan Pangadilan daya wacaka “panggonan ngadili” /b1 ngadil tembung kaanan “jejeg anggone nibakake pepancasan, ora pilih sih”
62.	“Beres, Bune.” Dirjo nampa dhuwit banjur digawa mlebu omah, disimpen ngisor bantal <i>peturon</i> . (KR/131013/k21/DK/kol1/bar57)		√				√										Peturon Paturon daya wacaka “panggonan turu” /b1 turu tembung kriya “leren sarta ngaso tumrap angganing badan apa-dene panca-driya kang lumrah matane merem”

Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
63.	Danang milih manggon ana omah dines dokter puskesmas nang Kalegen . (KR/201013/k21/CMA/kol1/bar34)	√						√									Kalegen bawa wacaka “wewengkon mirid saking sipat legi ” /a1 legi tembung kaanan “rasa kaya dene rasaning gula”
64.	Jaman wis kebak kadurakan . (KR/101013/k21/NRAP/kol3/bar46)	√						√									Kadurakan bawa wacaka (tembung aran) /a2 “sipat duraka” duraka tembung kaanan “mbangkang ing parentah”
65.	Ora watara suwe plastik isi at iwis ilang saka pandelengan . (KR/171113/k21/At/kol3/bar28)				√		√										Pandelengan karana wacaka “piranti kanggo ndeleng” /d2 ndeleng tembung kriya tanduk “ningali, nonton”
66.	Mardikun nduwe panemu yen sing diomongake kancane kenthel mau bisa-bisa akeh benere. (KR/241113/k21/St/kol1/barpungkas an)			√			√										Panemu kriya wacaka “patrap olehe nemu” /c1 nemu tembung kriya tanduk “oleh apa-apa ora dijarag”
67.	Nalika wus sawetara sasi lenggah tetirah ing perenging pareden , Kanjeng Pangeran Sepuh banjur bebadra memangun dhusun. (KR/081213/k21/DP/kol1/bar2)	√				√											Pareden daya wacaka “panggonan redi” /b1 redi tembung aran “gunung”

Lajengipun Tabel

No.	Data	a	b	c	d	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Katrangan
68.	Kangjeng Pangeran Sepuh temene digadhang lenggah ing Kadipaten minangka parampara lan <i>pamengku</i> adat. (KR/081213/k21/DP/kol1/bar18)			√			√										Pamengku kriya wacaka “wong kang mengku” /c2 mengku tembung kriya tanduk “nguwasani, ngerehake”
69.	“Boya. Aku baka tumuju dhusun <i>Pawuyungan</i> banjur munggah pareden Papat Gathuk tumuju pucuking pareden.” (KR/081213/k21/DP/kol3/bar37)		√					√									Pawuyungan daya wacaka “jeneng desa; mirid saka panggonan wuyung” /b1 wuyung tembung kaanan “muring, nepsu, sedhih, kesengsem”
70.	“Kula pikantuk beasiswa kangge nerasaken S3 Bu!. Ingkang badhe kula serat bab-bab ingkang magepokan kaliyan <i>kasangsaran</i> lan dipunalami dening para wanita Indonesia miturut hukum lan gender.” (KR/221213/k21/KA/kol3/bar28)	√						√									Kasangsaran bawa wacaka (tembung aran) /a2 “kaanan sangsara” sangsara tembung kaanan “urip cilaka (ketula-tula)”
71.	Saiki rasa trenyuh iku krasa maneh, nuwuhake <i>panandhang</i> kang jero ing batine para siswa nalika Wening lan wawan ngejak rembugan bab persiapan kemah. (KR/291213/k21/STKP/kol2/bar13)			√			√										Panandhang kriya wacaka “patrap olehe nandhang” /c1 nandhang tembung kriya tanduk “nemahi”

Katrangan:

- **Data : (KR/291213/k21/STKP/kol2/bar13)**

KR	: Kedaulatan Rakyat
291213	: <i>Terbit</i> surya kaping ...
k21	: nomer kaca
STKP	: irah-irahan cerkak (Sugeng Tindak Kakak Pembina)
kol2	: dunungipun data wonten kolom 2 cerkak
bar13	: dunungipun data wonten baris 13 saking nginggil

- **Irah-irahan Cerkak**

A	: Anakku...
At	: Ati
BL	: Berkah Lebaran
BL	: Bius Lokal
CMA	: Crita Minggu Awan
DG	: Dhuh Gusti
DK	: Dadi Kurban
DP	: Dlingo Pareden
DWP	: Dhanyang Wukir Pralaya
GM	: Gunung Mijil
GUKD	: Golek Uceng Kelangan Deleg
IN	: Ider Nem
J	: Jala
KA	: Kadhone Atika
KB	: Kali Bubar
KOOK	: Kaya Orong-Orong Kepidak
KS	: Kothak Saran
LS	: Ledhek Srigenter

MaPa	: Mama Papa
MeP	: Megar Payung
MP	: Mukjijat Paskah
MS	: Mumet Sirahku
NLPJ	: Ngoyak Pat Likur Jam
NPU	: Nunggu Pengumuman UN
NRAP	: Ngrantu Rembulan ana Pangkon
NSA	: Nalika Srengenge Angslup
P	: Pepesthen
PM	: Pakdhe Magister
R	: Reuni
S	: Sumpil
SI	: Sasedane Ibu
SL	: Setu Legi
St	: Stroke
STKP	: Sugeng Tindak Kakak Pembina
T	: Tukang
TNU	: Tukon Nyirep Udan
W	: Wredhatama
WA	: Wesi Aji

- **Jinising Tembung Wacaka**

- a. Bawa Wacaka
- b. Daya Wacaka
- c. Kriya Wacaka
- d. Karana Wacaka

- **Jinising Tembung Lingga**

1. Tembung Aran
2. Tembung Kriya
3. Tembung Kaanan
4. Tembung Panggandheng
5. Tembung Panyilah
6. Tembung Sesulih
7. Tembung Wilangan
8. Tembung Ancer-ancer
9. Tembung Katrangan
10. Tembung Panguwuh
11. Prakatégorial

- **Katrangan Makna**

- /a1 : tegesing bawa wacaka “panggenan utawi wewengkon”
- /a2 : tegesing bawa wacaka “mangun tembung aran”
- /b1 : tegesing daya wacaka “panggenan barang; ingkang kasebut ing lingganipun
- /b2 : tegesing daya wacaka “mangsa”
- /b3 : tegesing daya wacaka “ndadosaken tembung minangka lesan”
- /c1 : tegesing kriya wacaka “cara utawi patrap”
- /c2 : tegesing kriya wacaka “tukang utawi priyantun ingkang...”
- /c3 : tegesing kriya wacaka “ukuran”
- /c4 : tegesing kriya wacaka “piranti utawi sarana”
- /d1 : tegesing karana wacaka “panggenan”
- /d2 : tegesing karana wacaka “piranti utawi sarana”